

POWIAT
POZNAŃSKI

POD WZGLĘDEM DZIEJOWYM

Z ZASTOSOWANIEM DO TOPOGRAFII WSPÓŁCZESNEJ

OPISAŁ

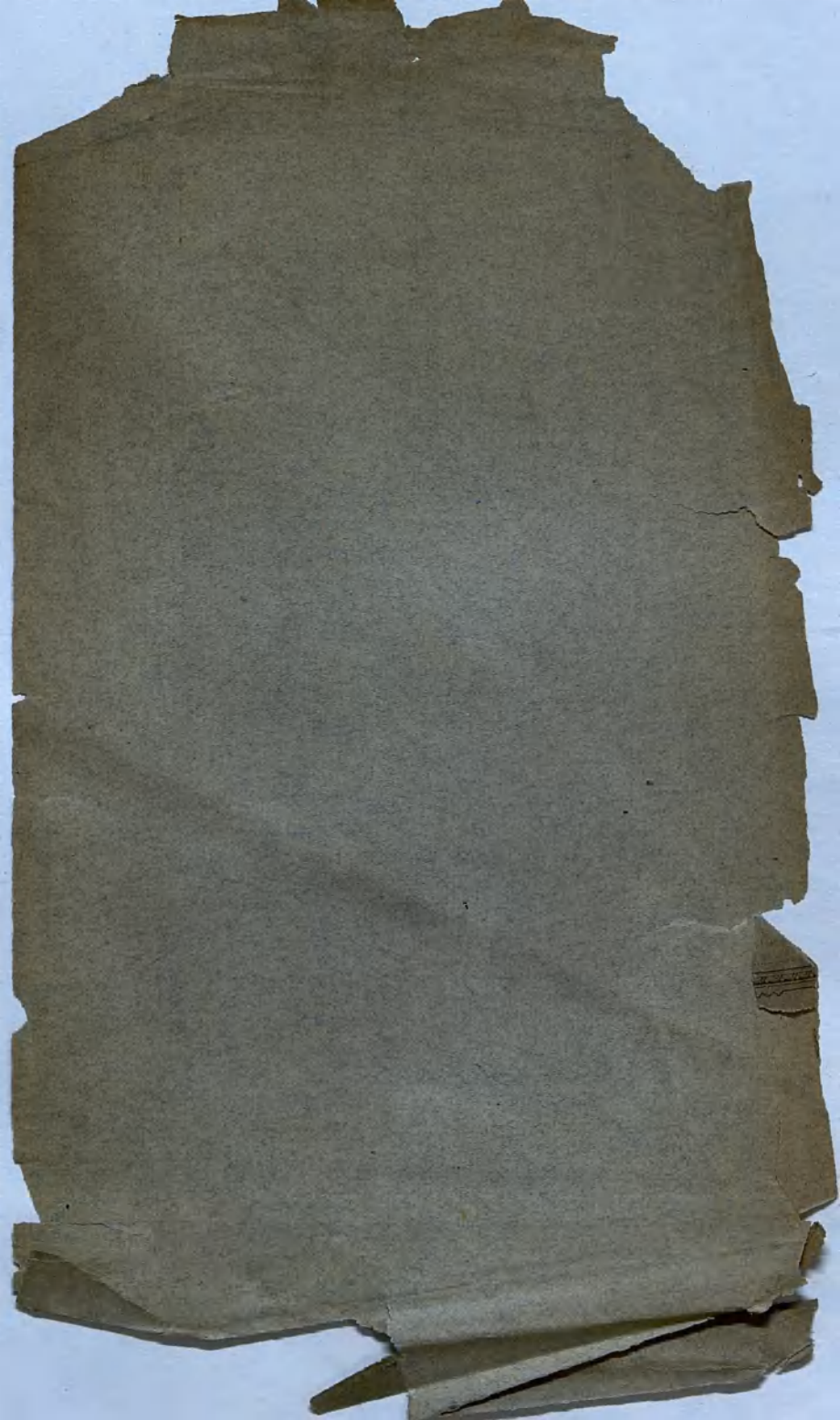
E. CALLIER.

(Odbitka z Dziennika Poznańskiego.)

POZNAŃ.

NAKŁADEM I CZCIONKAMI DRUKARNI DZIENNIKA POZNAŃSKIEGO.

1887.

POWIAT
POZNAŃSKI

POD WZGLĘDEM DZIEJOWYM

Z ZASTOSOWANIEM DO TOPOGRAFII WSPÓŁCZESNEJ

OPISAŁ

E. CALLIER.

(Odbitka z Dziennika Poznańskiego.)

A 673.

POZNAŃ.

NAKŁADEM I CZCIONKAMI DRUKARNI DZIENNIKA POZNAŃSKIEGO.

1887.

32 12590

638777 I

A 8538

11-

Powiat Poznański

pod względem dziejowym
z zastosowaniem do topografii współczesnej. *)

Za bramą Warszawską, na prawo od traktu, wiodącego do Swarzędza, stoi kościół św. Jana.

Na miejscu tém wykopywano w początkach zeszłego wieku mnóstwo urn z popiołami, co przemawia za prawdopodobieństwem przechowanej dotąd tradycyi, jakoby tu był początek Poznania, rozwijającego się ztąd na zachód, ku Cybinie i Warcie.

---

*) *Źródła*: 1) Kodeks Dyplomatyczny Wielkopolski. Poznań, 1877—1881. — 2) *J. Łukaszenicz*. Obraz historyczno-statystyczny miasta Poznania. Poznań, 1838. — 3) *Tegoż autora* Krótki opis historyczny kościołów parochialnych. Poznań, 1858. — 4) *E. hr. Raczynski*, Wspomnienia Wielkopolski. Poznań, 1842—3. — 5) *Przyjaciół Ludu*, Leszno, 1834—1849. — 6) *H. Wuttke*, Städtebuch des Landes Posen. Leipzig, 1877. — 7) *Dr. W. Schwartz*, Materialien zur prähistorischen Kartographie der Prov. Posen. 1875—1882. — 8) *A. Pawłowski*, Polska XVI wieku pod względem geograficzno-statystycznym. Warszawa, 1883. — 9) *Rękopis* „Powiat Poznański“, znajdujący się w księgozbiorze Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego. — 10) Mapa Sztabowa i Mapa Chrzanowskiego.

Nazwa pierwotna téj części niegdyś miasta czyli przedmieścia zaginęła; — był to może właściwy Poznań, którego imię zbiorowe rozciągało się na Śródkę i Ostrów, później na Chwaliszew, a w końcu i na nowe miasto, założone na lewym brzegu Warty.

I nazwa kościoła św. Jana jest późniejszą. Około r. 1170 stał tam bowiem kościół św. Michała, przy którym Mieszko Stary założył szpital i który oddał pod opiekę kawalerów św. Jana Jerozolimskiego. Ci zamienili tytuł św. Michała na św. Jana, patrona swego.

Na utrzymanie tego szpitala przekazał biskup poznański, Radwan, dziesięciny z różnych dóbr biskupich. Odnosne nadanie potwierdzili w r. 1191 i 1192 Benedykt, biskup poznański, i Celestyn III, papież, a następnie w r. 1218 Paweł, biskup poznański. To ostatnie potwierdzenie zamieściwszy dosłownie w swym Obrazie miasta Poznania Łukaszewicz, uważa je za podrobione, ponieważ w niem wyczytał Benedykta IV i Rynalda II, biskupów poznańskich, których nigdy nie było. Te powody upadają w obec nowszego Kodeksu Wielkopolskiego, którego wydawca zamiast Benedykta IV czytał Benedykta, biskupa czwartego wstecz od wystawiającego ten dokument biskupa, i zamiast Rynaldeggo II czytał w tym sensie Arnolda.

O nadanych kawalerom św. Jana posiadłościach wspomnę na właściwém miejscu, o ile zakres téj pracy na to zezwoli.

Około r. 1394 tworzyło przedmieście św. Jana osobną gminę na prawie niemieckiem, a w r. 1580 należało do Adama Czarnkowskiego.

Po wojnie szwedzkiej, za Jana Kaźmirza, upadło do tego stopnia, że zaledwie kilka domów z niego po-

zostało i odtąd już do dawniej pory powrócić nie mogło. I te domy znikły z czasem; dziś nie ma śladu po niem. Komandorya, Malta i Młyn Świętojański zdają się być istniejącymi dotąd szczątkami tego przedmieścia.

Na początku zeszłego wieku Michał Dąbrowski, generał-major wojsk polskich i komandor poznański, przystawił do kościoła św. Jana kaplicę, którą przeznaczył na groby kolegów swoich. W kaplicy tej spoczywają zwłoki tegoż Dąbrowskiego, Baranowskiego i Andrzeja Marcina Miaskowskiego, ostatniego komandora poznańskiego.

Tuż przy kościele św. Jana leży przypierająca do Cybiny posiadłość, zwana **Komandoryą**.

Ztąd idąc wzdłuż Cybiny, ku wierzchowisku jój, napotykamy **Młyn Świętojański**. Nazwa jego wprowadza wprawdzie na młyn Komandorski, wystawiony w r. 1566 przez Stanisława Mężyka, komandora poznańskiego, i uprzywilejowany w r. 1578 przez Stefana Batorego na rzecz młynarza Gądkowskiego, o tożsamości atoli tych młynów, w obec braku danych, trudno przesądzać.

Między młynem Świętojańskim i traktem swarzędz-kim rozciągały się niegdyś tak zwane piaski swarzędzkie, przeistoczone przez komendę wojskową w bujne zagajenia i w przeznaczoną dla piechoty strzelnicę.

Za tym młynem, o dwa mniej więcej staje ku wschodowi, stoi na Cybinie **Młyn Łączny**. Wykopano tam różne srebrne kolczyki, pierścienie, naramienniki i monety arabskie z wieków VIII i IX.

Z młynem Łącznym graniczą od południa założone w nowszych czasach folwarki **Czekalski** i **Topole**.

Między Topolami i podobnym folwarkiem, zwanym

Białą Górą, w pobliżu Cybiny, stanął jeden z wysuniętych fortów poznańskich.

O pół staja na wschód od Białej Góry napotykamy na Cybinie na młyn **Olszak**.

Na przestrzeni od św. Jana do Kobylegopola stało prawdopodobnie w dawniejszych czasach więcej młynów na Cybinie. Młyny te albo zmieniały swe nazwy, albo znikwały z czasem.

Jednym z takich młynów był młyn Brunona, następnie, gdy w r. 1330 Jan, biskup poznański, młyn ten nadał Jeskonowi, młynem Jeskona przezwany. Trudno dziś pogodzić zachodzące przy określaniu granic jego w odnośnym dyplomie punkta wytyczne: Główna, Kobylepole, szklana huta, olsza, wierzba, góra, rów czy przepok i różne drogi czy trakty, — zwłaszcza że znana z innych dokumentów szklana huta stała wówczas w pobliżu kościoła św. Magorzaty. Zachodząca pod r. 1357 szklana huta z pod Poznania mogła być drugą taką, współczesną hutą.

O kilka set kroków na wschód od wspomnianego powyżej Olszaka, na lewym brzegu Cybiny, do której przypierają browar i pałac hr. Mycielskich, leży **Kobylepole**.

Wieś ta zachodzi pod r. 1330 w dokumencie wyłuszczającym granice młyna Brunona czy Jeskona, na Cybinie, i pod r. 1366 w dokumencie określającym granice młyna **Borowego**, na téjże rzece.

Młyn ten nie istnieje pod tą nazwą, ani wspomniana w tym dyplomie osada „**Rudki**“; w miejscu ich powstały prawdopodobnie **Nowy Młyn** i **Nowa Wieś**.

Kobylepole należało w r. 1580 do Anny Międzyrzeckiej (kasztelanowy?).

Na sejmie z r. 1773—5 wyznaczono komisję do załatwienia sporów granicznych między Teodorem Koźmińskim, wojewodziecem kaliskim, a Lipską, kasztelanową łączycką, ówczesną dziedziczką Kobylegopola.

Powyżej Nowego Młyna, między Cybiną i traktem swarzędzkim, o kilka set kroków na zachód od wskazującego mile kamienia, leży folwark **Maryopole**, z niemiecka *Marienfeld*, później *Antoninem* zwany i w nowszych dopiero czasach założony. Mapa sztabowa oznacza tam bezimienne domostwa. Maryopole to czyli Antonin rozróżniać wypada od Nowego Młyna, zwanego po niemiecku *Neumühle*.

Na wschód od wspomnianego kamienia milowego przecina Cybina trakt swarzędzki, a pod **Zieleńcem**, na zachód od Swarzędza, wypływa z jeziora **Swarzędzkiego**.

Jezioro to przyjmuje między Nową Wsią i Swarzędzem płynący od Zalasewa strumień i ma dwie bezimienne(?) wyspy; na zachód od niego i na północ od Zieleńca leży mniejsze jezioro, którego nazwy dowiedzieć się nie mogłem.

Jezioro Swarzędzkie ciągnie się prawie trzy staje, od Zieleńca na północ pod **Gruszczyn**, w pobliżu którego Cybina wpływa do jeziora.

Dziedzicem Gruszczyna był w r. 1366 Jan, brat Tomisława z Swarzędza. Pod tym rokiem występuje także Wojśław, sołtys Gruszczyna.

W roku 1397 przekazuje Mikołaj z Srebrnej Góry altarzyście Pomerowi roczny czynsz z Gruszczyna i innych włości.

W r. 1580 należał Gruszczyn do ówczesnego kasztelana międzyrzeckiego, Jędrzeja Górki.

Z Gruszczynem graniczy od zachodu **Gortatowo**; między temi wsiami płynie Cybina.

Pod r. 1366 występuje Jan, sołtys Gortatowa, które około r. 1380 kapituła poznańska wzięła w zamian za Jerzykowo od Mikołaja, kasztelana ostrowskiego.

W roku 1580 trzymał Gortatowo ks. Jan Powodowski.

Na łąkach gortatowskich, na granicy powiatu poznańskiego, wypływa strumyk bezimienny (?), który płynąc przez wieś, wpada z lewego brzegu do Cybiny.

Na południe od Gortatowa leży **Łowęcín**.

W r. 1377 pisał się Dzierzko z Łowęcina,*) a w r. 1580 byli dziedzicami téj wsi Łowęcicy i Krzysztof Żbiski. Od zachodu graniczy Łowęcín z Swarzędzem.

Swarzędz, przez pewien czas **Grzymałowem** zwane miasteczko, leży na wschodniem wybrzeżu jeziora Swarzędzkiego, na wschód od Poznania i na trakcie, wiodącym do Kostrzyna.

Swarzędz był pierwotnie wsią; dziedzicem jój był w r. 1366 Tomisław, który kapitule poznańskiej sprzedał młyn Borowy na Cybinie.

W r. 1377 istniał tam kościół parafialny. Wincenty z Swarzędza zeznaje tegoż roku urzędownie, że Dzierzko z sąsiedniego Łowęcina ma pewne prawo kolatorstwa do tego kościoła.

W r. 1397 przekazuje Mikołaj z Srebrnej Góry al-

---

*) Kod. Wielk. objaśnia odnośną miejscowość Łowęcinem (Łowęcice?) z pod Borka (?).

tarzyście poznańskiemu Pomerowi roczny czynsz ze wsi Swarzędza i innych włości.

Dziedzicem Swarzędza był w r. 1580 ówczesny kasztelan międzyrzecki, Jędrzej Górka, po śmierci którego, w r. 1592, przeszło dziedzictwo na Piotra Czarnkowskiego, a później, w r. 1638 na Koźmińskiego z Iwanowic, podczaszego poznańskiego.

W miejscu drewnianego stał wówczas już nowy kościół z cegły palonój.

Po Koźmińskich nastali Grudzińscy.

Około r. 1650 wyniósł Zygmunt Grudziński, wojewoda kaliski, ówczesny dziedzic, do rządu miast Swarzędz, który od herbu swego przezwiał Grzymałowem. Nazwa ta poszła z czasem w zapomnienie, a dokument odnośny później dopiero wystawiony został.

Niepokojeni w Poznaniu protestanci uciekali się do tegoż Grudzińskiego, który im pozwolił odprawiać nabożeństwa w znajdującej się w zamku kapliczce, sprowadził dla nich z Niemiec pastora i wyznaczył miejsce na kościół i cmentarz.

Dokument lokacyjny, o którym właśnie wspomniano, wystawił w zamku Kurnickim jeden z Grudzińskich dopiero w r. 1683 pod dniem 23 sierpnia.

Adam Śmigielski złupił Swarzędz w r. 1704 a Moskale w trzy lata później.

Około r. 1773—7 należały dobra Swarzędzkie do Teodora Koźmińskiego, wojewodzica kaliskiego, który wówczas wiodł spory graniczne z Lipską, kasztelanową łączycką.

Około r. 1780 nabył te dobra pewien kupiec poznański, Klug, i sprzedał je niebawem Bojanowskiemu; obecnie należą one do rządu pruskiego.

Swarzędz w przysłowiu: *Przyjechała nędza do Swarzędza*, nie oznacza, jak wnioskuje Weryha Darowski, żadnej miejscowości; sens moralny jest, że niezgoda (*swar*) prowadzi do upadku (*do nędzy*). Może przysłówie to brzmiało pierwotnie: *Przyjechała jędza do —* lub *od Swarzędza*.

Od wschodu graniczy Swarzędz z **Jasieniem**, wsią leżącą na trakcie Kostrzyńskim.

Z Jasienia pisał się Mikołaj, syn Marcina Bronkowicza, w roku 1366, a w roku 1580 należało Jasienie do Jędrzeja Górki, ówczesnego kasztelana międzyrzeckiego.

Na południe-wschód od Swarzędza i Jasienia leżą **Rabowice**, własność niegdyś poznańskich kawalerów św. Jana Jerozolimskiego.

Pod dniem 28 kwietnia 1366 r. odnawia Mikołaj Poppo, komandor poznański, przywilej na sołectwo Rabowickie, które sołtys Stanisław *Swank* był nabył od wspomnianego powyżej Mikołaja z Jasienia.

W r. 1394 zwalnia król Władysław mieszkańców Rabowic od różnych ciężarów.

W r. 1580 posiadał lub dzierżawił tę wieś Adam Czarnkowski.

Tuż pod Rabowicami ciągnie się granica powiatu poznańskiego ku południu na folwark Kruszewnią zwany.

Kruszewnia powstała w nowszych czasach, prawdopodobnie na miejscu **Sułowa**, które około r. 1580 jako pustkowie wchodziło w skład parafii Wielkich Siekierok.

Na zachód od Kruszewni leżą **Garby**.

Wieś ta należała w r. 1580 do Leonarda Modrzewskiego, a około r. 1773 do wspomnianego powyżej, pro-

cesującego się z kasztelanową łączycką Teodora Koźmińskiego.

Ku zachodowi od Garb, w lesie, ciągnącym się od Kobylego Pola i Cybiny pod Jaryszki, powstaje strumień bezimienny (?), który płynąc od północy ku południu, wzdłuż granicy powiatu poznańskiego, oblewa Jaryszki i łączy się z innym strumieniem, z którym uchodzi do Maskawy, wpadającej pod Czapurami do Warty.

Z Garbami graniczy od południa **Zalasewo**, którego sołtys Wojko występuje jako świadek w dyplomatach z r. 1366.

W r. 1479 rzeka się biskup poznański rocznego czynszu z Zalasewa na rzecz wystawionego w kościele parafialnym w Kurniku ołtarza.

Zalasewo należało w roku 1580 do Jędrzeja Górki, ówczesnego kasztelana międzyrzeckiego, a około r. 1773 do procesującego się z kasztelanową łączycką wojewodzica kaliskiego.

Na łąkach Zalasewskich powstaje strumień bezimien-ny (?), który oblewając południową część wsi, płynie ku północy i uchodzi do jeziora swarzędzkiego między Nową wsią i Swarzędzem.

Na zachodniej krawędzi wspomnianego pod Garbami lasu, na południo-wschód od Kobylego Pola leżą folwark **Michałowo i Huby Kobylpolskie**.

Wysokówka, niedokładnie oznaczona na mapie Chrzanowskiego na północ od Michałowa, w miejscu, gdzie stoi dom borowego, leży na pół drogi między Kobylem Polem i Spławiem, na zachód od Michałowa, na drożynie wiodącej do pobliskiego Szczepankowa. Mapa sztabowa nie nazwała téj osady.

Wieś **Szczepankowo**, na południo-wschód od

Poznania, między Kobylemplem i Sławiem, należała w r. 1580 do Benedykta Sławskiego, a około r. 1773 do procesującej się wówczas z kasztelanem kaliskim pani Lipskiej, kasztelanowej łęczyckiej, która, między innymi, była także dziedziczką Sławia.

Wieś kościelna **Sławie** leży na południe od Kobylego Pola, przy wiodącym z Poznania do Środy gościńcu.

Kościół sławski istniał przed r. 1510; w rękę protestantów przez pewien czas, wrócił około r. 1630 do katolików. Obok tego kościoła wystawiono drugi; oba dwa spalone zostały podczas wojen szwedzkich i od tego czasu przez lat kilkadziesiąt żadnego w Sławiu nie było kościoła. Budowę nowego kościoła rozpoczął w r. 1692 jeden z Opalińskich, a dokończył w r. 1736 Józef Lipski, kasztelan łęczycki. Prócz kamienia nagrobkowego, poświęconego pamięci zmarłego w r. 1775 plebana miejscowego, nie posiada kościół sławski żadnych pomników przeszłości.

Sławie należało w r. 1580 do Anny i Wojciecha Sławskich; późniejszymi dziedzicami byli kolejno Bojanowscy, Niemojowscy, Grudzińscy, Opalińscy, Lipsy i inni, a obecnie hr. Mycielscy.

Tuż pod Sławiem, na gościńcu średzkim, stoi folwark **Przysługa** zwany.

O jedno staje na południe od Przysługi leżą nie oznaczone na mapie sztabowej **Stawki**.

Na południe-zachód od Sławia leżą **Krzesinki**, które w r. 1580 należały do Adama Czarnkowskiego.

Tuż pod Krzesinkami, na wiodącym z Poznania do Kurnika trakcie stoi nowszego autoramentu **Karczma Kawalerska**.

Krzesinki graniczą od zachodu z Krzesinami.

Krzesiny, sądząc z przywileju Władysława Łaskonogiego z r. 1225 i z odnośnych objaśnień kodeksowych, nadane były około r. 1170 przez Mieszka Starego poznańskim kawalerom św. Jana Jerozolimskiego.

Przemysław II nadając w r. 1294 prawo niemieckie wszystkim posiadłościom Mirosława, syna Przedpełki, wymienia między nimi także Krzesiny, które przeto wyszły z rąk wspomnianych kawalerów.

W r. 1364 pisał się Janusz dziedzicem Krzesin, a w r. 1377 Mikołaj, kanonik gnieźnieński.

Król Władysław zwalnia w r. 1394 od różnych ciężarów mieszkańców posiadłości kawalerskich, między którymi wylicza także Krzesiny.

W r. 1398 jest znów jakiś Wojtko, mieszczanin poznański, dziedzicem Krzesin, a Regestra poborowe z r. 1580 wymieniają Jana, Sebastjana i Jakóba Krzesińskich.

Na południe od Krzesin leżą Piotrowo, Sypniewo i Kopyl.

Piotrowo należało w r. 1580 do Stanisława Ossowskiego.

Sypniewo jest folwarkiem tak nazwanym od Sypniewskich, późniejszych dziedziców Piotrowa.

Kopyl, z niemiecka zwany *Kopillermühle* w r. 1821 a obecnie *Koppelmühle*, jest młynem stojącym na Maskawie,*) pod Piotrowem.

---

*) Maskawa na mapie Chrzanowskiego ma dwa ujścia: jedno pod Kępą na południe Zaniemyśla, a drugie pod Czaporami, na południe Poznania. Mapa Wielkopolski epoki Piastowskiej zakreśla całkiem odmiennie bieg Maskawy. Być może, iż

Kopyl i Sypniewo, gdybyśmy posiadali co do ich starożytności pewne dane, możnaby odnosić do jednej lub drugiej z posiadłości, należących w roku 1580 do parafii głuszyńskiej, a dziś nie istniejących pod właściwymi sobie nazwami, t. j.

Wojkowo, Dupice i Taczały, własność ówczesna Jana Szczytnickiego.

Głuszyna, miasteczko niegdyś, dziś wieś kościelna, graniczy od wschodu z Piotrowem i leży na prawym brzegu Maskawy.

W jednej z wizyt kościelnych czytamy, że Piotr Dunin wystawił kościół w Głuszyńcu. Długosz atoli, któremu zawdzięczamy wyliczenie takich kościołów, oparty na współczesnych sobie podaniach, nie wspomina o głuszyńskim.

Roku 1296 wyniósł Jan, biskup poznański, na prośbę Mikołaja, wojewody kaliskiego, kościół ten do godności kolegiaty i ustanowił w nim trzech kanoników: Teodoryka, Jana i Wisława; w dwa lata później potwierdził Andrzej, biskup poznański, ten przywilej, w którym także jest mowa o kanonikach głuszyńskich. Kolegiatą zwanym też jest kościół głuszyński w dyplomacie z r. 1385; roku 1391 występuje jako świadek Jan Sarna, kanonik głuszyński, a w r. 1399 nadaje Wojciech, biskup poznański, Mikołajowi, kanonikowi sandomirskiemu, prebendę i kanonikat przy kolegiacie głuszyńskiej. Łukaszewicz, nie mając tych dyplomatów pod ręką, uważa w swym Opisie Kościołów parochialnych przywilej z r.

---

odpływ jeziora Kurnickiego, uchodzący pod Szczytnikami do Maskawy zowie się Kopylem lub Kopylą i że od tego odpływu wziął swą nazwę zajmujący nas tu młyn.

1296 za podrobiony, ponieważ, zdaniem jego, wówczas kolegiat w Polsce jeszcze nie było; — a gdyby, mówi, już w XIII wieku kolegiaty u nas były, prędzejby do rzędu ich wyniesiono którykolwiek z kościołów poznańskich, niż kościółek na wsi.

W r. 1315 pisał się z Głuszyny Jakób, scholastyk gnieźnieński, syn Mikołaja, wojewody kaliskiego.

Podczas najazdu w r. 1331 pustoszyli Krzyżacy kraj mieczem i ogniem. „Przerażeni, mówi Długosz, tak straszniemi klęskami szlachta i rycerze polscy, którzy nad jeziorem Niezamyślem (*Zaniemyślem*) i do koła mieszkali, usiłując powstrzymać nieprzyjaciół, aby i na nich nie wpadli, wysypali wał na ośm mil długi, (*3½ mili w linii powietrznej*) począwszy od wsi Zwolnej i Kępy aż do miasteczka Głuszyna (*Głuszyny*), i pociągnęli przy nim rów głęboki, który spuszczoną z przyległego jeziora napełnili wodą, w spodziewaniu, że nieprzyjaciel po za ten przekop nie poważy się postąpić. Atoli Prusacy (*Krzyżacy*) dowiedziawszy się, że nad rzeczone jezioro ściągnęła znaczna liczba rycerzy i włościan, i mnóstwo pospędzano w to miejsce bydła z powiatów wojną nawiedzonych, wysłali tam trzy tysiący konnicy, aby tak znakomitą zdobycz zagarnąć. Rycerze i szlachta polscy, którzy siedzieli w tem schronieniu, uwiadomieni przez chłopów o naciąganiu Prusaków (*Krzyżaków*), pchnęli czem prędzej gońców do Władysława króla polskiego, który niebawem przysłał im swego marszałka i kilkuset dworzan w posiłku. Ich pomocą wsparci, wyszli za przekop na spotkanie się z nieprzyjacielem. A gdy ich wojsko powiększyła jeszcze gromada wieśniaków, taką klęskę zadali nieprzyjaciołom, że mała ledwo liczba ujęć zdołała morderczej śmierci; nikogo bowiem nie brano

w niewolę i chłopstwo rozjuszone żadnej nie oszczędzało głowy. Klęskę wtedy zadaną Krzyżakom po dziś dzień jeszcze poświadcza mnóstwo kości ukazujących się na polu bitwy.“

Gdzie dzisiaj szukać tego pola bitwy na przestrzeni od Kępy Zaniemyskiej do Głuszyny, pewności nie mamy; — może pod Cmoniem lub Daszewicami? Ślady wspomnianego powyżej przekopu istnieć dotąd mają w okolicy Bnina.

Dnia 22 stycznia 1364 roku zamienia w Głuszynie Jan, biskup poznański, dobra kościelne Witaszyce, Górkę i Czarnotki na Babki, Kaleje i Głuszyne, wsie dziedziczne Mikołaja z Kobylina. Zamianę tę potwierdził król Kazimirz dnia 28 stycznia tegoż roku. Głuszyna pozostała wsią biskupią aż do nowszych czasów.

W r. 1394 ustalono granice między Czapurami, Głuszyzną i Babkami.

W r. 1582 wcielono kościół głuszyński do kościoła Wszystkich Świętych w Poznaniu, a w r. 1720 do kolegiaty św. Maryi Magdaleny.

Należący do dóbr Piotrowskich folwark **Kubalin** leży na południe-zachód od Głuszyny, na północnej krawędzi lasu głuszyńsko-piotrowskiego, przez który od zachodu ciągnie się aż do Warty granica powiatu poznańskiego.

Z tym lasem i z Kubalinem graniczy od południa wieś **Wiorek**, przypierająca do prawego brzegu wspomnianej rzeki.

Jan, biskup poznański, przekazał w r. 1296 dziesięcinę z tej wsi kolegiacie głuszyńskiej.

Między Wiorkiem i Głuszyzną, na lewym brzegu

Maskawy, leżą **Babki**. Wieś ta dzieliła swe losy z Głuszyną w r. 1364 i 1394.

Czapury, rozgraniczone w r. 1394 z Głuszyną i Babkami, leżą na prawym brzegu Warty, przy ujściu płynącej od zachodu Maskawy.

Na północ od Głuszyny leży **Marlewo**, wieś niegdyś biskupia, którą w r. 1296 Mikołaj, wojewoda kaliski, wziął w zamian za Głowczyn z pod Iwanowic. Tegoż roku przekazał Jan, biskup poznański, dziesięcinę z Marlewa kolegiacie głuszyńskiej.

Wieś ta, pomimo niewątpliwéj starożytności swéj nie jest wykazaną w Regestrach poborowych z r. 1580, które natomiast pod parafią głuszyńską wyliczają wspomniane powyżej Wojkowo, Dupice i Taczały.

Na lewym brzegu Maskawy, naprzeciw Czapur leży posiadłość **Zawianie**.

Między Marlewem i Krzesinami idzie droga żelazna poznańsko-kluczborska, w pobliżu której stoi karczma **Pałęka**.

Na północ-zachód od Marlewa, na prawym brzegu Warty leży **Starołęka**, w przeciwstawieniu do graniczącej z nią Starołęczką niepotrzebnie *Wielką* zwana, której domostwa ciągną się półtora staja wzdłuż rzeki.

Książęta Przemysław i Bolesław nadali tę wieś w r. 1253 tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi.

Z Starołęki pisali się w roku 1316 Piotr i w roku 1385 Gniewomir, który tam wówczas posiadał młyn na Warcie.

Starołęczka czyli *Mała Starołęka*, należąca w roku 1580 do klasztoru Bożego Ciała, graniczy od

południa z Starołąką. Między temi wsiami stanął w nowszych czasach jeden z wysuniętych fortów poznańskich.

Na wschód od Starołąki leży istniejące przed rokiem 1580 **Garaszewo**, a między Garaszewem i Starołączką Minikowo.

Minikowo, zwaną niegdyś *Ninkowem* wieś nadał kościołowi św. Piotra w Poznaniu r. 1235 Władysław Odonicz wraz z przyległościami (*cum sortibus sibi continguis*) Sulino, Świerczewo, Wierzbice, Gołęcin i Gości-nowo.

Świerczewo, Wierzbice obecnie Wildą zwane i Gołęcin leżą na lewym brzegu Warty i mogły graniczyć z sobą w r. 1235. Na tej przestrzeni napotykamy dziś na Dębiec, nie wykazany w Regestrach poborowych z r. 1580, Górczyn zachodzący pod r. 1284, Jerzyce i Sołacz pod r. 1253. Nieznane dziś **Sulino i Goscino** w tych okolicach szukać należy. Kąsinów z pod Szamotuł, którym Indeks Kodeksu Wielkopolskiego objaśnia Goscino, nie zdaje się nim być pomimo pokrewieństwa brzmienia.

W zamian za te posiadłości dał Władysław Odonicz poprzednim ich dziedzicom nieznaną dziś wieś **Smochovici**.

Jakim sposobem Minikowo wyszło z rąk kapituły poznańskiej, nie wiadomo. W r. 1253 nadają książęta Przemysław i Bolesław tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi między innymi także wieś **Minikowo**, zwaną jeszcze w roku 1580 Ninkowem. Odnośny dokument zowie tę wieś *Nyenchon*, Łukaszewicz zaś, Wuttke i inni czytają za Kretschmer'em *Nencow*; jedna i druga pisownia dadzą sprowadzić się do Ninkowa, czyli jak wyżej Minikowa. Łukaszewicz przypuszcza-

jąc, że *Nencow* jest Miękowem (z pod Gośliny Murowanej) objaśnia, że *Nenków* posiadał Przemko, bogaty mieszczanin Poznania, który w r. 1309 wpuścił do miasta wojsko książąt głogowskich i że Władysław Łokietek opanowawszy Poznań i ukarawszy Przemka, przysądził wieś *Nenków* za doznane szkody kapitule poznańskiej. Czy Łukaszewicz tu miał na myśli Miękowo czy Minikowo, nie wiadomo. W dyplomatach, jakie mam pod ręką, nie znajduję nic, coby mogło wątpliwość tę wyświecić. Pod r. 1310 zachodzi Przemko, wójt poznański, sprzedający kapitule wieś swoją Umółtowo.

W r. 1316 potwierdza Władysław, książę krakowski, przywileje posiadłości magistra-fizyka Mikołaja, między którymi wylicza *Bencowo*, które ten magister był nabył od Piotra z Starołęki. To *Bencowo* (*Nencow* ?), dawniej *Bunthowo* (?) ma być zajmującym nas tu Minikowem, które z czasem dostało się znów kapitule poznańskiej i którego tenutaryuszem w roku 1580 był ks. Michał Sławiński.

Minikowo leży tuż przy drodze żelaznej poznańsko-kluczborskiej i graniczy od wschodu z **Pokrzywnem**, należącym do Krzesin folwarkiem.

Na północ od Pokrzywna, na trakcie wiodącym z Poznania do Kurnika i do Środy, stoi karczma **Franowo**, a na zachód od Kobyłego Pola leży **Chartowo**, posiadłość niegdyś biskupów poznańskich, wspomniana w Roczniku „Wielkopolskim“ pod r. 1245.

Ks. Jabczyński w swym Rysie miasta Dolska, na str. 89, wylicza między innymi należącą do dóbr biskupich wieś *Horkowo* (?), o której przypuszczając, że to dzisiejsze Chartowo, wynurza pewną wątpliwość co do tożsamości, ponieważ pod *Horkowem* zachodzi wzmianka,

iż z lasu *Horkowskiego* spuszczają drwa do Poznania rzeką i ponieważ dzisiejsze Chartowo nie leży w bliskości Warty.

Tój wątpliwości dzielić nie mogę; w odnośnym bowiem wypisku z akt kapitulnych nie ma mowy o Warcie, lecz o rzece, a tą rzeką mogła być Cybina, do której przypierał las Chartowski i którą prawdopodobnie spławiano drobne drzewo do Poznania. Ale i od Warty Chartowo o trzy tylko staje jest oddalone, i gdyby las Chartowski grubszego dostarczał drzewa, o czem zresztą możnaby wątpić, bliższą ztąd droga do Warty, jak do samego Poznania.

W r. 1561 należała wieś jeszcze do kapituły. „W tym bowiem roku, mówi ks. Jabczyński, na przywiedzionem powyżej miejscu, rozszarpaną już prawie przez sąsiadów oddała kapituła za przyzwoleniem jój tak zwanego regenta, czyli użytkownika, kanonika Wojciecha Rudnickiego, Stanisławowi Spławskiemu, staroście santomockiemu, i jego żonie Annie z Witosławia, tudzież Dorocie, ich córce, a to z warunkiem, aby w przeciągu dwóch lat starał się tenże odzyskać dawne jój granice własnym kosztem. Podobne wydzierzawienie *per emphiteusim* tejże wsi ze strony Kapituły na lat 24 znajdujemy jeszcze pod r. 1607, w którym oddaną została Andrzejowi Rychlickiemu, archidyakonowi i sufraganowi poznańskiemu.“

Z Chartowem graniczy od południa folwark **Malta**, leżący na drodze z Poznania do Kobylego Pola, na której stoi także karczma Malta, a w pobliżu jój folwarczek zwany **Komandoryą**, odłamek tejże nazwy posiadłości z pod św. Jana.

Między karcznią Malta i młynem Świętojańskim stoi cegielnia, od której ku wschodowi ciągną się łąki wzdłuż Cybiny aż pod Łączny młyn.

Pod Chartowem powstaje strumień bezimienny(?), który płynie od północy ku południu, mija Żegrze, Franowo, Pokrzywno, Garaszewo, Krzesiny i Krzesinki i złączywszy się z innym strumieniem, wpada do Maskawy.

Od południowego zachodu graniczy Chartowo z Żegrzem.

Żegrze nadanem było w r. 1253 tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi.

Za czasów Długosza *) składało dziesięciny kancelaryi poznańskiej kościoła św. Floryana na Kleparzu, a meszne odstawiało do kościoła parafialnego św. Jana. W owym czasie istniał też folwark królewski w Żegrzu, które Długosz niewłaściwie zowie posiadłością królewską.

W XV wieku, podczas wojny z Krzyżakami, dozwoliło miasto Poznań wsie swoje Żegrze i Rataje puścić w zastaw Kaźmirzowi Jagiellończykowi, który je zastawił Pampowskim.

W r. 1508 kupił ten zastaw od Ambrożego Pampowskiego, wojewody sieradzkiego, Łukasz Górka, generał wielkopolski. Syn jego Jędrzej Górka odstąpił tego zastawu Grzegorzowi Lubrańskiemu, w którego rękę zostawał od r. 1524 do 1529; następnie wrócił ten zastaw do Górków.

W r. 1580 trzymał obie wsie Stanisław Górka, wojewoda poznański; po śmierci jego (1592) nabył prawo

---

*) Liber Benef. I, 510 (Gyerz).

do tych wsi jakiś Henryk Girk, mieszczanin poznański, który je w r. 1599 ustąpił miastu w jednej połowie sposobem darowizny, w drugiej za 3000 ówczesnych złotych polskich. Nie wiadomo, jakim sposobem miasto wypuściło te wsie z ręki między r. 1620 i 1632. Odtąd przechodziły one przez rozmaite ręce.

W drugiej połowie XVII wieku dostały się Wojciechowi Bułakowskiemu, pisarzowi grodzkiemu poznańskiemu. Miasto „wyrabiło sobie naprzód konstytucją z r. 1677 wolność odkupienia dóbr od posiadłości miejskich odpadłych, a potem na mocy téj konstytucyi spłaciło w r. 1682 Bułakowskiemu zastaw i Rataje i Zegrze prawem niezaprzeczonej własności objęło. Instygator koronny wytoczył wprawdzie miastu proces, jakoby Rataje i Zegrze, jako dobra królewskie nieprawnie sobie przywłaszczyło, ale Jan III dekretem dnia 17 lipca 1688 zapadłym, oddalił skargę instygatora, nakazał mu wieczne w téj mierze milczenie i miastu wolne posiadanie wsi tych na zawsze zapewnił.“

Między Zegrzem i Pokrzywnem stanął w nowszych czasach jeden z wysuniętych fortów poznańskich.

Na zachód od Zegrza, na prawym brzegu Warty, leży **Obrzyca**, folwark należący do Rataj.

Rataje, zwane *Aratorum Campus* w odnośnym dokumencie, nadane były w r. 1253 tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi.

Koleje zastawu przechodziły Rataje te same, co Zegrze.

Na gruntach Ratajskich, w stronie północnej, tuż nad Wartą istnieje zagajenie, zwane podobno *Werle*.

W téj okolicy stał na Warcie około r. 1447 młyn **Topolny** czyli *Topolnik*, własność Karmelitów Bożego

Ciała, a powyżej Rataj, ku Starołęce, młyn **Górków**, wystawiony w r. 1535 przez Łukasza Górkę, wojewodę poznańskiego, i nie istniejący już na początku XVII wieku.

Tuż pod Ratajami, ku północy, leży **Miasteczko** czyli przedmieście św. Rocha, niegdyś *Stanisławowem*, następnie *Łaciną* zwane.

Założone około r. 1562 przez Stanisława Górkę, wojewodę poznańskiego, nie nagromadziło w sobie dość sił żywotnych, by o własnych rządzić się mogło siłach; to też z czasem wcielone zostało do miasta Poznania.

Na Miasteczku stoi kościół św. Rocha, wystawiony w r. 1628 przez tamtejszych mieszkańców i oddany w trzydzieści lat później Franciszkanom poznańskim, którzy wybudowawszy sobie przy nim klasztor z drzewa, mieszkali tam lat kilkanaście i w miejsce starego w r. 1747 nowy, istniejący dotąd, postawili kościół.

Z Miasteczka prowadzi dróżyna do kościoła świętego Jana, do którego, na lewo od traktu poznańsko-swarzędzkiego przypierają stoki twierdzy poznańskiej. Między temi stokami a Zawadami idzie droga żelazna poznańsko-bydgoska.

Zawady, uchodzące za przedmieście Poznania, leżą po prawym brzegu Cybiny, na trakcie Owińskim i na dróżynie, prowadzącej do przeznaczonj dla piechoty strzelnicy. W XV wieku były wsią, z której kapituła pobierała dochody i dziś jeszcze są więcej podobne do wiejskiej, jak do miejskiej osady.

Przy wspomnianj dróżynie i na odnodze rzeczki Główny stoi młyn **Nadolnik**, a na wschód od tegoż, na tejsze wodzie, **Górny** młyn.

O dwu młynach na Głównie, należących niegdyś do

dóbr biskupich, wspominają téż akta kapitulne, pewności atoli nie mam o ich tożsamości z wymienionemi co dopiero młynami.

Na lewym brzegu rzeczki Główny i na trakcie Owińskim leży wieś **Główna**, własność niegdyś biskupów poznańskich.

W roku 1145, idąc za chronologią Długosza, obsadzał Władysław II, księżę krakowski, z sprzymierzeńcami swoimi, Rusinami i Połowcami, miasto Poznań, dokąd, pod opieką Mieszka Starego, byli schronili się, pozbawieni swych dzielnic bracia jego Bolesław Kędzierzawy i Henryk, księżę sandomierski.

Wojsko Władysława rozłożyło się między rzekami Główną i Cybiną, na wzgórzach może, gdzie dziś sterczą wały forteczne i stoi wiatrak na Zawadach. Pewien zwycięstwa swego, zaniedbywał Władysław ku końcu oblężenia środków ostrożności i lekceważył tworzące się na tyłach jego, wrogie mu oddziały zbrojnych zwolenników Mieszka i pokrzywdzonych braci. Z temi oddziałami porozumiewał się tajnie Mieszko Stary i stanęło na tem, że na dane hasło uderzą one z tyłu na Władysława i że równocześnie uskuteczni się wycieczka z Poznania.

Z baszty za stojącym na Zagórzcu kościele św. Mikołaja, w umówionym dniu, trzykrotnie wywieszono i spuszczoneo tarcz czerwoną, która była owem hasłem do boju.

I zawrzał bój. Z miasta wypada doprowadzona do rozpaczki załoga, a ze zasadzek swych wychodzą sprzymierzeni Mieszka ochotnicy i uderzają z boków i z tyłów na wojsko Władysława.

Nastała straszna rzeź bratobójcza. Krwią rannych

i poległych zarumienily się Główna i Cybina, unosząc piętrzące się stosy trupów do Warty. Zwyciężył Mieszko; — Władysław na czele garstki niedobitków, przedarł się do Krakowa.

Po szczegółowy opis tego zdarzenia odsyłam Czytelnika do dziejów Długosza.

Nie wiadomo, czy wówczas już istniała wieś Główna, w okolicy której odegrał się ten krwawy dramat.

Pod r. 1260 zapisuje Rocznik Wielkopolski, że spalił się w Głównie kościół Wszystkich Świętych wraz z domem mieszkalnym biskupa poznańskiego i z pracownią jego, w której częstokrotnie oddawał się studjom.

Z tego samego dowiadujemy się też źródła, że w r. 1263 wielebny Ojciec, dominikanin Witt, biskup litewski(?), poświęcił w Głównie kościół na cześć Wszystkich Świętych i św. Wawrzyńca męczennika. W ołtarzu tego kościoła złożone były relikwie świętych: Tymoteusza apostoła, Jana Chrzciciela, Wawrzyńca, Fabiana, Sebastjana, Floryana i Krzysztofora męczenników, Aleksego wyznawcy i innych świętych. Ustanowiono też trzy odpusty do roku: w rocznicę poświęcenia kościoła, w dzień Wszystkich Świętych i w dzień św. Wawrzyńca.

W archiwach konsystorskiem i kapitulnem nie znalazłszy Łukaszewicz najmniejszych śladów tego kościoła, wnioskuje, że upadł przed XV wiekiem.

Roku 1303 stał w Głównie dom mieszkalny biskupów poznańskich, w którym Henryk, wójt Oświecimski, i Gotfryd, piekarz poznański, pod dniem 8 lipca zastawiają biskupowi Andrzejowi osoby i posiadłości swoje za Jana sołtysa niegdyś z Szamarzewa.

W r. 1311 zastawia tamże Wojciech z Krośna, syn Mikołaja, wojewody kaliskiego, wieś swoją Żabikowo kapitule za wyrządzone kościołowi poznańskiemu szkody.

Przy różnych czynnościach urzędowych zachodzi wieś Główna w dyplomatach z r. 1330, 1335, 1358, 1372 i 1383.

W roku 1359 potwierdził król Kaźmirz w Głównie różne przywileje, nadane klasztorowi Łeknieńskiemu.

Pod r. 1382 opowiada Jan z Czarnkowa, że Mikołaj z Kórnika, biskup poznański, wykończył odnowienie domu mieszkalnego biskupów poznańskich w Głównie.

W r. 1593 sprowadził Łukasz Kościelecki, biskup ówczesny poznański, papiernika z Warszawy Zacharyasza Mayera, który istniejącą papiernią na nowo urządził i wziął na wieczną dzierżawę. Na początku XVII wieku przeszła ta papiernia do rąk Jędrzeja Bolcza, a po jego śmierci około r. 1633 nabył ją jakiś Jan, młynarz i papiernik. Zniszczona w czasie wojny szwedzkiej za Jana Kaźmirza, nie powstała już więcej. Biskup Nowodworski założył około tego czasu piłę w Głównie.

Na Głównie, na wschód od wsi Główny, stoi młyn **Karolin**, z niemiecka *Karlsbrunn* zwany; na prawym zaś brzegu Główny znajduje się cegielnia, w pobliżu której stanął w nowszych czasach jeden z wysuniętych fortów poznańskich.

Idąc ku wierzchowisku Główny, napotykamy na holendry **Głównieńskie** i na młyn **Hamry** czy też *Homry*; na południe zaś od tych miejscowości rozwija się las **Swarzędzki**, na którego krawędzi południowo-wschodniej leżą leśnictwo **Swarzędzkie**, zwane z niemiecka również jak cały las *Streitort* i osada **Głównieńska**, tuż przy trakcie Swarzędzkim.

Na prawym brzegu Główny, u stóp dość znacznego wzgórza osiadła wieś **Janikowo**, własność niegdyś kapituły poznańskiej.

Wykopane popielnice, pierścienie bronzowe i kawały stopionego brązu, o których wspomina dyr. Schwartz (I, 7) odnoszą się do tego Janikowa, pomimo, że wspomniany badacz zowie tę wieś Jankowem (*bei Schwersenz Kr. Posen*) i że między Swarzędzem a Pobiedziskami, w powiecie średzkim leży wieś Jankowo; sądzę bowiem, że dyr. Schwartz mógł łatwiej pomylić się w nazwie wsi, niż w oznaczeniu powiatu jój; Janikowo zresztą znacznie mniej jest oddalone od Swarzędza, aniżeli Jankowo powiatu średzkiego. Wątpliwość tę zechcą może wyjaśnić miejscowi Czytelnicy nasi.

Janikowo i przyległe Mychowo trzymał od kapituły Jan z Czarnkowa, który pod r. 1383 żali się w swój Kronice, że Świdwa, kasztelan nakielski, spustoszył mu nielitościwie obie wsie.

Na lewym brzegu Główny, pod Janikowem, stoi folwark **Nowy Dwór**, z niemiecka *Neuhof* zwany, a powyżej, na Głównie, młyn **Mychowski**.

Mychowo, własność niegdyś kapituły poznańskiej, leży na prawym brzegu Główny i graniczy z Janikowem, z którem, jak wspomniano powyżej, podzielało swe losy w r. 1383.

W r. 1396 nabył od kapituły sołectwo Mychowskie Stanisław syn Sławęty z Koziegłów.

Pod Mychowem wpada do Główny z prawego brzegu, płynący z pod Drybacza strumień, naprzeciw zaś Mychowa uchodzi strumień powstający na zachód od Kobylnicy i płynący wzdłuż południowo-zachodniej krawędzi lasu Wierzenickiego, do którego krawędzi południo-

wój przypiera **Kobylnica**, pierwszy przystanek drogi żelaznej poznańsko-bydgoskiej.

Leżąca między Główną i Cybiną Kobylnica była w roku 1580 własnością Piotra Potulickiego, wojewody płockiego.

W środku lasu, który ciągnie się wzdłuż lewego brzegu Główny od Mychowa pod Wierzonkę, między Kobylnicą i Wierzenicą, oznacza Mapa powiatowa z r. 1834 **Karczemkę**.

Na prawym brzegu Główny, między Mychowem i Wierzonką leży **Wierzenica**, wieś kościelna.

Założonemu w r. 1153 przez Zbiluta klasztorowi Łekneńskiemu nadał Wierzenicę jakiś nieznan nam bliżej Prandota.

Honoryusz III papież, potwierdzając w r. 1218 posiadłości tegoż klasztoru, wymienia między niemi także Wierzenicę.

Około r. 1243 oznajmia Fulko, arcybiskup gnieźnieński, że Przemysław I dał niektóre przyległe do Żonia pola i karczmę żońską kapelanowi téj wsi w miejsce dziesięcin z Kamieńca, które za Wierzenicę był wniósł klasztorowi Łekneńskiemu.

Zachodzące w dyplomatach pod r. 1252 *Weregiza* i pod r. 1280 *Verenicza* odnoszę, odmiennie od objaśnień kodeksowych, do Wierzonki, niegdyś Wierzeniczką czyli małą Wierzenicą zwaną i należącej aż do nowszych czasów do klasztoru Panien Cystersek w Owińskach.

W r. 1253 Przemysław I daje klasztorowi Łekneńskiemu za Wierzenicę wsie Kaliszany i Toniszewo.

Pod r. 1303 występuje jako świadek *miles* Piotrko z Wierzenicy.

Jan XXII, papież, polecając w r. 1327, ażeby zwrócono Piotrowi, dziekanowi poznańskiemu, zabrane mu dobra, wylicza między innymi także Wierzenicę.

W r. 1335 występuje Filip, pleban Wierzenicy, z kądem wnioskowym, że podówczas istniał tam już kościół.

Okolo roku 1580 posiadał Piotr Potulicki, wojewoda płocki, tę wieś, która w XVII wieku znajdowała się w rękach Chudzińskich, herbu Cholewa, a następnie Koźmińskich.

Powyżej Wierzenicy, na prawym także brzegu Główny, leży **Wierzonka**, zwana niegdyś *Wierzeniczką*.

Tę Wierzonkę, przypuszczam, *) nadał w r. 1252 Przemysław I Paniom Cysterkom owińskim i posiadłość tę potwierdził w r. 1280 Przemysław.

Wspomniane mniszki posiadały Wierzonkę aż do nowszych czasów.

Powyżej Wierzonki wpadają do Główny dwa strumienie płynące od Dębogóry i strumień od Skorzęcina, tworzący kawałek granicy powiatu poznańskiego. Tam napotykamy też na **Mały Bród** i **Wielki**, z niemiecka *Klein-Furth* i *Gross-Furth* zwane, a na wschód od Wierzonki leży **Barcinek**, własność niegdyś klasztoru Owińskiego.

Janisław, arcybiskup gnieźnieński, i Jan, biskup poznański, oznajmiają w r. 1340, że król Kaźmirz odkupił i zwrócił rzeczonemu klasztorowi Barcinek i Skorzęcin, które klasztor ten był sprzedał dziedzicom wsi Kowalskie. Przywilej królewski z dnia 16 lutego 1353 r. potwierdza to nadanie.

*) Ob. powyżej pod Wierzenicą.

W r. 1580 był Barcinek w ręku jakiegoś pana Tomasza Copicy.

Na północ - zachód od Wierzonki stoi **Pawilon**, należący do dziedziców tej wsi, i folwark **Miło**, z którym od południowego zachodu graniczy Dębogóra, własność niegdyś klasztoru Owińskiego.

Pod dniem 21 października 1335 r. sprzedają Panie Cysterki *Sestrkowi* i Piotrowi, synom Raclawa Noska, sołectwo Dębogórskie i odstępują im błoto **Chechol** (*Chechło?*) i połowę błota zwanego **Kobyłem Błotem**.

Skorzęcín, zwany niegdyś *Kurzęcinem*, leży na wschód od Dębogóry, na wschodnim krańcu powiatu poznańskiego.

Nadany około r. 1170 poznańskim Kawalerom św. Jana Jerozolimskiego, wymieniony jest w odnośnym przywileju Władysława Odonicza z r. 1238. *)

Pod dniem 20 października 1305 roku potwierdza Andrzej, biskup poznański, nadanie klasztorowi Owińskiemu dziesięcin z Skorzęcina.

W dyplomie z r. 1335, dotyczącym się sprzedaży sołectwa Dębogórskiego, jest wzmianka o dziedzicach Skorzęcina, prawdopodobnie Kowalskich; w roku bowiem 1340 oznajmia Janisław, arcybiskup gnieźnieński, jak już wspomniano powyżej, że król Kaźmirz zwrócił klasztorowi Owińskiemu Skorzęcín i Barcinek, które klasztor ten był sprzedał dziedzicom wsi Kowalskie czyli Kowalskim. Przywilej królewski z roku 1353 potwierdza to nadanie.

---

*) U Długosza pod r. 1235.

Skorzęcín był własnością klasztorną aż do nowszych czasów.

Nazwa Skorzęcina powstała niezawodnie z przyrostku *z* i z nazwy pierwotnej Kurzęcín (*z Kurzęcina*).

Między Skorzęcínem i Dębogórą stoi folwark **Karłowiec**, a na północ i na zachód tych wsi rozciąga się las Owiński z leśnictwami **Ligi Stare** (*Stareligi*) i **Rakówki Dolne**.

Na północ od Skorzęcina, na granicy powiatu, leżą holendry **Tuczyńskie**, zwane także *Tuczmem*.

Od holendrów tych, ku północnemu zachodowi ciągnie się wzdłuż lasu Owińskiego aż do Warty poniżej Promnic granica powiatu poznańskiego.

W lesie Owińskim, na wschód od Owińsk i Bolechówka stoi folwark i osada **Potasze**, z niemiecka *Heinrichsfelde* zwane, a na północnej krawędzi tego lasu, obok cegielni, znajduje się jezioro bezimienne rozmia-
rów pół staja kwadratowego.

Z jeziora tego wypływa strumień, który w połączeniu z innymi uchodzi z prawego brzegu do Warty w pobliżu Mściszewa powiatu obornickiego.

Na północnych krańcach powiatu poznańskiego, po prawym brzegu Warty stoi należący do sąsiednich Promnic folwark **Szlagencin** (!). Nazwa tego folwarku, pisana po niemiecku *Schlagentin* i *Schlagenthin*, zdaje się być skażeniem nazwy Sławęcina; temu bowiem samemu skorumpowaniu uległ Sławęcín z pod Chojnic na Pomorzu, pisany po niemiecku *Schlagenthin* i *Szlagentin*.

Wspomniana właśnie wieś **Promnice** ciągnie się trzy prawie staja wzdłuż prawego brzegu Warty i graniczy od wschodu z **Bolechovem**, gdzie wykopano czaszkę łosia.

Przemysław I nadał w r. 1252 Bolechowo klasztorowi Owińskiemu, a Przemysław II potwierdził to nadanie w r. 1280.

Tuż pod Bolechowem oznaczają Mapy powiatowe z r. 1821 i 1834 folwark *Scholehne* (?), z którym graniczy folwark *Ottowo*, w r. 1821 *Ottówkiem* zwany.

Z Bolechowem graniczy od północy **Bolechówko**, własność niegdyś klasztoru Owińskiego.

Na wschód obu tych wsi, na zachodniej krawędzi lasu Owińskiego stoją domostwa nadleśniczego, a na zachód od Bolechówka, nad Wartą, znajduje się Cegielnia.

Owińska, własność niegdyś Panien Cystersek, przypierają do prawego brzegu Warty i leżą na bitym trakcie, wiodącym z Poznania na Goślinę Murowaną do Rogoźna.

Pod Owińskami wykopano grób skrzynkowy, noże krzemienne, ozdobny młotek i małą osebkę.

Klasztor Panien Cystersek w Owińskach i kościół pod wezwaniem N. Maryi Panny i św. Jana Chrzciciela założył, jak zapisuje Długosz pod rokiem 1242, Przemysław I. „Środkiem téj posady klasztornej, mówi następnie, wedle kuchni i innych zabudowań klasztoru płynie rzeka, zwana Strugą Owińską (*Owińską*), na której są dwa młyny, jeden w ogrodzeniu klasztornej, drugi zewnątrz i powyżej klasztoru. Przełożoną w nim jest na teraz Katarzyna *) z Obornik, córka Mikołaja Skóry, niegdyś kasztelana krakowskiego, szlachcica herbu Habdank.“

Przywilejem z dnia 24 kwietnia 1250 r. nadał Przemysław I klasztorowi temu Dobiegniewo i Osieczno **)

---

*) Ob. poniżej przypisek do roku 1252.

**) Ob. poniżej, pod r. 1424.

wraz z przyległościami, leżącemi między Drawą, Notecią i Choczmem, z niemiecka *Arnswalde* zwanem. Dobieg-niewo jest dzisiejszem miasteczkiem *Woldenberg*, na pół-noc-zachód od Drzenia, a Osieczno wsią kościelną, na prawym brzegu Drawy, naprzeciw ujścia Płocicy, na trakcie z Dobiegniewa do Człopy leżącą i z niemieckiego *Hochzeit* niepotrzebnie spolszczoną na *Wesołów*. — Ksie-nią przełożoną była wówczas Jadwiga.

Pod dniem 26 kwietnia 1252 r. nadaje tenże Prze-mysław klasztorowi Bolechowo, Radojewo na lewym brzegu Warty, Marszenice pod Obornikami, Wierzonkę, Chludowo, Samołęż pod Wronkami, Dobiegniewo z roku 1250, Oleśno pod Gołańczą, Gole pod Łopiennem, Głu-chów pod Poznaniem, Sienno i Raczkowo pod Skokami, graniczące z Owińskami Miękowo, Rokitnicę z pod Do-biegniewa i nieznane dziś *Tmienich*. — Ksienią przeło-żoną miała wówczas być Raclawa, *) przyjaciółka św. Jadwigi.

Dnia 1 listopada t. r. (1252) potwierdza Przemysław w Owińskach pewne nadanie na rzecz klasztoru Henrykowskiego na Szlązku. O tym mniej więcej czasie wystawiają tam podobny dokument książe Przemysław i Bolesław.

Przemysław II potwierdzając w r. 1280 wszystkie wyliczone powyżej posiadłości klasztoru Owińskiego, dodał do nich Miastowice z pod Kcyni. — Ksienią przełożoną

---

*) Ob. powyżej pod rokiem 1242. — W Pomnikach Dziej. Polski, IV, 552, czytam następujący przypisek: „Ks. Przemysław założył tu (w Owińskach) 26 września 1252 klasztor, do którego sprowadził zakonnice z Trzebnicy. Raclawa była pierwszą przełożoną tego klasztoru.“

była podówczas Klara, a panną Cysterką Anna, siostra księcia, która następnie została tegoż klasztoru ksienią. *)

Tenże Przemysław potwierdza pod dniem 22 listopada 1282 r. nadanie Archenbolda, wojewody kaliskiego, który klasztorowi wniósł wieś Trzuskotowo z nie istniejącymi dziś przyległościami: **Pustołeczyn, dwoje Jańcz, Bnowo, Zniczołowo i Obrąbice.**

Za rządów ksieni Dobroszki odnawia w r. 1298 Władysław Łokietek przywilój Przemysława z dnia 26 kwietnia 1252.

W r. 1305 potwierdza Andrzej, biskup poznański, dziesięciny skorzęcińskie na rzecz klasztoru.

Pod dniem 16 października 1325 r. poleca papież Jan XXII biskupom, ażeby czuwali nad bezpieczeństwem dochodów i posiadłości tegoż klasztoru.

Za rządów ksieni Ozanny potwierdza król Władysław pod dniem 14 lutego 1331 r. dawniej nadane klasztorowi przywileje.

W r. 1335 sprzedaje wspomniana ksieni sołectwo Dębogórskie Sestrkowi i Piotrowi, synom Raclawa Noska, w obec Henryka z Prusca, przeora owińskiego, Sauli, preorysy, Małgorzaty, podpreorysy, Femki i Sulki, Cystersek tegoż klasztoru, Sangiusza, rybaka z Owińsk, i innych świadków.

Co do zwrócenia klasztorowi Barcinka i Skorzęcina w roku 1340, odnośnie w roku 1353, wspomniano już powyżej.

Królowa Elżbieta potwierdza w r. 1372 wyrok zwalnający klasztor owiński od rocznego dostarczania miastu Poznaniowi sześćdziesięciu tarcic dla utrzymywania w

---

*) Pomniki Dz. Polski, IV, 650.

mieście mostu i porucza, ażeby stojący obok klasztoru dominikańskiego w Poznaniu dom Cystersek owińskich nie ponosił żadnych ciężarów, ani miejskich ani królewskich.

Eufrozyna, ksieni przełożona, Tyberiadis, piwniczna, i Febronia, podpreorysa, ogłaszają w imieniu całego klasztoru pod dniem 1 grudnia r. 1397, że na mocy zawartej ugody miasto Poznań dostarczać będzie klasztorowi w dzień św. Marcina pewną ilość łoju.

W r. 1424, jak o tem świadczy Sprawozdanie*) krzyżackie z traktatów mianych z pełnomocnikami polskimi około pomiaru granic, należą jeszcze do klasztoru owińskiego nadane mu w r. 1250 Dobiegniewo i Osieczno wraz z przyległościami, między Drawą, Notecią i Choczmem.

Klasztor posiadał, jak donosi Łukaszewicz, dokument z r. 1432, którym ówczesna księżni nadała plebanowi miejscowemu wolny wręb w lasach owińskich.

W r. 1580 należały do parafii Owińskiej, prócz Owińsk, Bolechowo, Bolechówko, Miękowo, Radojéwo i nieznanym nam dziś **Przeciwiec**.

Na sejmie w r. 1616 stanęła następująca uchwała:**) „Mając wzgląd na potrzeby i ściśnienie klasztoru panieńskiego w **Owińskach**, które ponosi przez wielką liczbę Stanu szlacheckiego tam będących Panien, sep, i poradne z klasztoru tego, za prośbą posłów Województwa poznańskiego i kaliskiego, i za zgodą obojga Narodów, znosimy, i wiecznymi czasy klasztor ten od tych ciężarów wolnym czynimy: *salvo tamen manente jure moderni*

---

*) Codex Epist. Vitoldi, 667 i 8.

**) Volum. Legum III, 303.

possessoris nadane, *authoritate publica* potwierdzamy i u-
macniamy.“

W r. 1773 spalił się klasztor; dobra klasztorne
zabrał i rozdał rząd pruski po zajęciu téj części kraju.

Prócz kościoła klasztornego znajduje się w Owiń-
skach kościół parafialny z cegły palonój pod tytułem św.
Mikołaja.

W miejsce klasztoru stanął tam Dom obłąkanych.

Struga **Owińska**, o której wspomina Długosz pod
rokiem 1242, powstaje w lesie Owińskim, pod folwar-
kiem Potasze, płynie od wschodu ku zachodowi i ucho-
dzi w Owińskach z prawego brzegu do Warty.

Na południe-wschód od Owińsk napotykamy na fol-
wark *Annenhof*, a za nim, nad płynącym od *Annabergu*
strumieniem, który przecinając trakt poznański, wpada do
Warty, na wieś Miękowo.

Miękowo,*) własność niegdyś klasztoru Owiń-
skiego, nadaną mu była w r. 1252 przez Przemysława I
i potwierdzoną w r. 1280 przez Przemysława II.

Między Miękowem i Dębogórą, na wschodniej kra-
wędzi lasu Owińskiego stoi osada **Maruszk**, roku
1821 i 1834 *Maryską* zwana i granicząca od południa
z Klinami.

Kliny, osadzone holendrami, powstały w później-
szych wiekach.

Na zachód od Klin leżą osada *Annaberg*, smolar-
nia (?) *Otto* i folwark **Miękówko**.

Pod Miękówkiem płynie od *Annabergu* strumień,
który przecina trakt poznański, i naprzeciw holendrów
Nowowiejskich wpada z prawego brzegu do Warty.

---

*) Ob. Minikowo, pod rokiem 1309.

Podobny strumień płynie od domu Borowego z pod Kicina i, zasilony toczącą się od holendrów Czerwonackich strugą, oblewa północną część wsi Czerwonakiem zwaną i także uchodzi do Warty.

Trzeci tego rodzaju strumień, zowiący się w roku 1376 **Stawiskiem** (*Stawisko*), powstaje u stóp Drybacza, między Wierzenicą i Kicinem, płynie od wschodu ku zachodowi przez Kicin i Czerwonak i z tego samego brzegu wpada do Warty.

Czerwonak, wieś i holendry, graniczą od północy z Miękówkiem. Wieś leży na trakcie poznańsko-owińskim, przy ujściu Stawiska, i była niegdyś własnością kapituły poznańskiej.

W roku 1545 sprowadził Maciej Śliwnicki, probosz katedry poznańskiej, papiernika celem założenia w Czerwonaku papierni w miejsce istniejącego tam podówczas młyna.

Tuż pod wsią, w stronie południowej, między Wartą i traktem poznańskim, założono w nowszych czasach cegielnię.

Na wschód-północ od Czerwonaka i na zachód od Wierzonki, na południowym krańcu lasu owińskiego, w pobliżu Kicina, stoi dom **Borowy**, na nowszych mapach pod nazwą *Borowen* oznaczony.

Kicin z Łysą Górą, wieś kościelna i prestyżonalna proboszczów katedry poznańskiej, leży na wiodącym z Wierzenicy do Koziegłów gościńcu.

Pod Kicinem wykopano dwie sprzążki brązowe.

W r. 1316 oznajmia Jan, proboszcz poznański, że odkupiwszy sołectwo Kicińskie od Wilkona i Bogusza, synów Deblona, sprzedał z niego dwa łany słudze swemu Mikołajowi Kicinowi. Odnośny dokument sprzedaży potwierdza Jan, biskup poznański, w r. 1330.

Trzy łany z tegoż sołectwa sprzedał następnie Trojan, proboszcz poznański, Janowi i Przedwojowi, synom Jana zwanego Cackiem, w r. 1376.

Tenże proboszcz odnawia około r. 1382*) przywilej na wójtostwo Ostrowskie dla Mikołaja, syna Mikołaja Kicina, zachodzącego pod r. 1316.

Kościół kiciński pod tytułem Wszystkich Świętych istniał przed r. 1510; podźwignął go około roku 1620 Zygmunt Cielecki, proboszcz katedralny. Józef Tadeusz Kierski, późniejszy biskup przemyski, kazał go rozebrać i wystawiwszy nowy, poświęcił go w r. 1752, pod tytułem św. Józefa Oblubieńca N. Maryi Panny. Tegoż roku wydał Klemens Stanisław Herka miane przy téj sposobności kazanie, drukowane w drukarni Akademii poznańskiej.

Na wschód od Kicina, w pobliżu gościńca wierzeńskiego, wznosi się znaczne wzgórze **Drybaczem** zwane, z pod którego wypływa Stawisko, dopływ Warty i bezimienny dopływ Główny.

Całe prawe porzecze Warty powiatu poznańskiego, od Czapur po za Promnice, jest wzgórzyste; — równiny rozpościerają się na wschód i na południe od Swarzędza.

Na całej téj przestrzeni wzgórzystej spotkałem nazwę jednego tylko wzgórza t. j. Drybacza, którego położenie mogłem określić geograficznie. Takich wzgórz i pagórków jest przecież więcej; — miały one niezawodnie swe nazwy, które żyjąc może dotąd w ustach ludu, nie rozpowszechniły się dostatecznie w literaturze krajoznawstwa naszego. Takie zaś wzgórza mienić niezmienn-

---

*) Kod. Wielkop. Nr. 1810.

ną nazwą wsi, jak np. Wiorek, Czapury, Koziegłowy, Czerwonak itp., lub pochodzącym od niej przymiotnikiem, uważam za niewłaściwe, nie przesądzając, czy odnośne wsie nie wzięły czasem swych nazw od wzgórz, na których stoją, co przecież należałoby poprzeć choćby podaniem ludowem. I tak np. wzgórze, na którym stał folwark *Annaberg*, nie przezwałem górą *Anny*; nie znam też nazwy wzgórza, na którym stoi *Pawilon* z pod Wierzonki, ani tego, u stóp którego leży Janikowo itd.

Takie same ubóstwo spotykam w nomenklaturze jezior i strumieni, dla których lud przecież ma odpowiednie imiona, a których nie chcę przezywać dowolnie od wsi albo osad, jakie oblewają, lub obok jakich płyną.

I niektóre pola nasze i łąki, bagna, doliny, stawy itd. mają swe nazwiska, których w szerszem kole nie znamy.

Te skarby językowe przechowują się w chatach wiejskich, dokąd wypadałoby zgłosić się po nie, — lub przeistaczają się w nazwy, których brzmienie razi ucho nasze, — lub też zatracają się i giną bezpowrotnie w otchłani zapomnienia.

Po tem wynurzeniu żalu swego, które czytelnik mi wybaczy, wracam do Kicina, z którem od północnego wschodu graniczą **Koziegłowy**, własność niegdyś kapituły poznańskiej.

W r. 1296 płaciła ta wieś dziesięcinę kościołowi głuzyńskiemu, wyniesionemu wówczas do godności kolegiaty.

W r. 1365 sprzedaje Jakób, archidyakon i oficyał poznański, sołectwo w Koziegłowach jakiemuś Hejnowi, przyczem waruje sobie, czyli kapitule, połowę korzyści z róbólstwa na starem tam korycie Warty, zwanem w odnośnym dokumencie **Pobeg**.

Pod r. 1396 zachodzi Sławęta z Kozieglów, ojciec Stanisława, sołtysa mychowskiego.

W pobliżu Kozieglów, w stronie południowej, płynie strumień od Kicina, przerzyna trakt poznański i uchodzi naprzeciw młyna Wilczaka z prawego brzegu do Warty.

Z Kozieglów wracamy bitym traktem na Głównę i Zawady bramą Bydgoską do stoków fortecznych Poznania. Z bramy téj zachodzimy lewem ramieniem czyli skręcamy ku zachodowi i drogą forteczną, bez pozwolenia władz wojskowych w tym wypadku, przechodzimy mostem przez Cybinę a następnie mostem wielkiej szluzy przez Wartę i stajemy u bramy Szelągowej.

Dla drogi żelaznej poznańsko-bydgoskiej stanęły tam osobne mosty na Warcie i na Cybinie.

Wyszędłszy z bramy Szelągowej idziemy wzdłuż lewego brzegu Warty uroczą drożyną, ulubioną mieszkańców Poznania przechadzką do **Szeląga**.

W miejscu dzisiejszego Szeląga, naprzeciw ujścia Główny, stał w r. 1432 młyn, który Wojtko Kula był wówczas sprzedał Mikołajowi Gajdzie.

Folwark Szeląg założył w XVI wieku Mikołaj Szyling czyli raczej *Schilling*, kupiec poznański, i dał mu imię swoje.

Regestra poborowe z 1580 r. wykazują tą posiadłość jako własność miasta Poznania.

W r. 1759, jak opowiada Łukaszewicz, zniszczony został Szeląg przez wojsko sprzymierzone, które wycięło tu sad owocowy, odwieczne dęby i lipy, rozebrało stodołę, chlewy i mielcuch na opał, a dom mieszkalny murowany zamieniwszy w łaźnię parową zburzyło do szczytu.

Z Szeląga, ku północy, wzdłuż lewego brzegu Warty, prowadzi polna drożyna do **Wilezaka**, młyna pędzonego przez strugę płynącą z Naramowic i stojącego naprzeciw ujścia strumienia z pod Koziegłów.

Przed tym młynem, od strony Szeląga, stanął w nowszych czasach jeden z fortów posiłkowych zewnętrznego pasu fortecznego, a od strony Naramowic stoi cegielnia.

Naramowice dziedziczne czy szlacheckie odrębną stanowią całość i nie zlewają się z Naramowicami włościańskimi, leżącymi o 500 kroków na północ od pierwszych. Prócz tego istnieją w tej okolicy holendry nowe i stare Naramowickie, o których wspomni się poniżej.

W Naramowicach wykopano młot granitowy kształtu grzyba, skorupy popielnic i odłamki czy wiory krzemienne.

Pod r. 1366 występuje jako świadek Naram z Naramowic, prawdopodobnie protoplasta Naramowskich, w których ręku wieś ta znajdowała się w r. 1580.

Pod Naramowicami dziedzicznymi, od strony Poznania, stanął w nowszych czasach jeden z fortów wysuniętych.

Na północ-wschód od Naramowic, na wiodącej do Starych holendrów Naramowickich drożynie stoi na strumieniu z pod Morawska **Stary Młyn**, z niemiecka *Rosenmühle*, w nowszych zaś czasach niewłaściwie Rożów młyn zwany; Mapa powiatowa z 1821 r. zowi go jeszcze *Alte oder Rosen-Mühle*.

Wspomniany co dopiero strumień z pod Morawska bierze początek w lesie Morawskim, oblewa folwark Przepaść, wieś Piątkowo i Nowe holendry Naramowickie, gdzie go zasila płynący od Umóltowa strumyk i uchodzi poniżej Starego Młyna do Warty.

Na zachód od tego młyna leżą **Nowe holendry Naramowickie**, z którymi od południa graniczy **Umółtowo**.

Wiesź ta, zwana w dokumencie lokacyjnym *Unolfi villa*, lub, jak czytają niektórzy, *Onulfi villa*, nadaną była w roku 1253 wraz z innymi tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi. Łukaszewicz w swym Obrazie miasta Poznania (I, 23), przypuszcza, że *Onulfa* wsią był *Kundorf*, przedmieście niegdyś Poznania.

W r. 1310 sprzedaje Umółtowo, zwane wówczas *Hunoltowicz* (*Unolfowice*), kapitule poznańskiej Przemko, wójt poznański, a w r. 1313 drugą prawdopodobnie połowę téj wsi przekazuje Ludwik, mieszczan poznański, na cel uposażenia wystawionego przez siebie na cześć świętych Szymona, Judy i Tomasza ołtarza w tumie poznańskim.

Zachodzący w odnośnym dokumencie z 1313 r. *Vicus institorum* wyraża, jak się zdaje, dzielnicę kramarzy w samém mieście Poznaniu.

Na wschód od Umółtowa, przy strudze, która łączy się z strumieniem radojewskim, i na lewym brzegu Warty leżą **Stare holendry Naramowickie**.

Strumień, który tu dowolnie nazwałem radojewskim, wypływa z łąk radojewskich, oblewa Nową Wiesź i holendry Nowowiejskie, łączy się z płynącym pod Staremi holendrami Naramowickimi strumieniem i uchodzi na przeciw Miękówka.

Umółtowskie holendry, oznaczone na mapie powiatowej z r. 1834, zlały się prawdopodobnie z pogranicznymi **holendrami Nowowiejskimi**.

Na zachód od tych holendrów, nad strumieniem radojewskim, leży **Nowa Wiesź**, z której w roku 1380

pisał się Bieniasz i która w r. 1580 była własnością Jana Nowowiejskiego.

Z Nową wsią graniczy od południa **Radojewo**, posiadłość niegdyś klasztoru Owińskiego.

Pod Radojewem napotkano na grobowiska, obkładane kamieniami w kształcie wieńca i na przedhistoryczne śmietniki kuchenne, ciągnące się wzdłuż starego koryta Warty.

Między dróżyną wiodącą z Radojewa do przewozu owińskiego a pędzącym Łysy Młyn strumieniem stoi na wzgórzu prastary dąb. Rezultat swych poszukiwań archeologicznych opisał dyr. Schwartz w IV Dodatku na str. 5 Materyałów do kartografii przedhistorycznej W. Ks. Poznańskiego.

Radojewo wraz z innemi włościami nadane było klasztorowi Owińskiemu w r. 1252, odnośnie w r. 1280.

Na północ od Radojewa płynie strumień, który powstaje na łąkach Łagiewnickich, oblewa Łagiewniki i Glinno, przepływa jezioro pod Glinienkiem, przyjmuje toczącą się od Chojnicy strugę, obraca młyny **Łysy** i **Trzeciska**, i naprzeciw Owińsk wpada do Warty.

Struga płynąca od Chojnicy obraca młyn **Okolewem** zwany.

Z Radojewem graniczy od południowego wschodu **Glinienko**, leżące na wschodniej kończyźnie wspomnianego właśnie jeziora, z którego wypływa strumień łagiewnicki.

Występujący pod r. 1238 jako świadek Mikołaj z *Glinki* pochodził może z Glinienka, lub też posiadał je; miejscowości bowiem *Glinka*, jak objaśnia Kodeks Wielkopolski, znaleźć nie mogą w okolicy Poznania; przedmieście zaś poznańskie *Glinki* nie istniało chyba w owych czasach.

Zajmujące nas tu Glinienko należało za życia Długosza *) do poznańskiej kancelaryi magistrów - beneficjatorów kościoła św. Floryana na Kleparzu.

W r. 1580 posiadał Janusz Przeclawski tę wieś, która od zachodu graniczy z Glinnem.

Glinno należało w tymże roku częściowo do Łukasza Otuskiego i Stanisława Przetockiego.

Na północ od Glinna i Glinienka, nad wspomnianym powyżej strumieniem, leży **Chojnica**, wieś kościelna i czoło niegdyś opoli.

Z Chojnicy pisał się w r. 1337 Jędrzej, kanonik poznański.

W r. 1369 nabył Jędrzej, archidyakon poznański, siedm działów Chojnicy wraz z łąką i nie istniejącym już dziś młynem **Czechorzewskim** od Mikołaja, synowca swego. Nabytą część Chojnicy darował bratu swemu Wojciechowi, łąkę zaś i młyn Czechorzewski przekazał na utrzymanie ołtarza św. Stanisława w tumie poznańskim.

Kościół Chojnicki istniał już, o ile wiadomo, w początkach XVI wieku. Znajduje się w nim nagrobek wystawiony w r. 1504 Piotrowi Przeclawskiemu przez Jędrzeja Przeclawskiego, dziekana poznańskiego, zmarłego w r. 1540. Drugi i trzeci nagrobek wystawił tam Stanisław Przeclawski, stolnik poznański, rodzicom swoim: ojcu, Januszowi, dziedzicowi Knyszyna, zmarłemu w r. 1595, i matce, Joannie z Sadów, zmarłej w r. 1598.

Roku 1536 posiadał Chojnicę Jakób Nałęcz Morawski, a około r. 1556 Jędrzej Przeclawski, który w tym czasie w miejsce drewnianego, wybudował kościół z cegły palonej pod tytułem Ścięcia św. Jana Chrzciciela.

---

*) Liber Benef. I, 510 (Glynno parva).

W r. 1580 posiadał Andrzej Piotrowski część Chojnicy, która w r. 1618 była w ręku Stanisława Przecławskiego, herbu Glaubicz, wspomnianego powyżej stolnika poznańskiego.

Dziedzicem Chojnicy w nowszych czasach był kasztelan Biliński, który ją sprzedał Niemcom.

Do parafii chojnickiej należały w r. 1580 nieznanne dziś **Bielawy**, posiadłość ówczesna Jana Otuskiego.

Na wschód od Chojnicy, na lewym brzegu Warty i na drożynie wiodącej do Biedruska, stoi w lesie cegielnia.

Biedrusko (!) czyli *Biezdrowsko*, własność klasztoru owińskiego w r. 1580, leży na prawym brzegu strumienia, płynącego łąkami od Trzuskotowa i uchodzącego tuż pod wsią z lewego brzegu do Warty.

Z Biedruska wiedzie gościniec ku północy na **Trzuskotowo** do Radzimia, grodu niegdyś kasztelańskiego, powiatu obecnie obornickiego.

W r. 1282 nadał Archenbold, kasztelan kaliski, klasztorowi owińskiemu wieś swoją dziedziczną Trzuskotowo wraz z nieistniejącymi dziś przyległościami Pustołczyn, dwoje Jańcz, Bnowo, Zniczołowo i Obrąbice.

W roku 1335 występuje jako świadek Waclaw, sołtys Trzuskotowa.

Przez sam środek wsi płynie od Tworkowa strumień, który pod Czerwoną Niwą uchodzi do Warty.

Czerwona Niwa jest należącym do dóbr chłudowskich folwarkiem i leży na północ-wschód od Trzuskotowa, na zachód zaś od tejże Niwy, na południowej krawędzi lasu trzuskotowskiego, przez który idzie granica północno-wschodnia powiatu poznańskiego, stoi osada **Dąbrowa**.

Z Trzuskotowem graniczy od wschodu **Chłudowo**, wieś kościelna, leżąca przy trakcie poznańsko-obornickim, w Słowniku geograficznym *Chłudnem* zwana.

Wieś ta nadaną była klasztorowi owińskiemu w r. 1252, odnośnie w r. 1280.

Kościół, jak przypuszcza Łukaszewicz, stanął tu w XV lub XVI stuleciu; w miejsce starego postawiły panny Cysterki około r. 1765 nowy kościół z drzewa pod dawnym Wszystkich Świętych tytułem, poświęcony przez Kierskiego, sufragana poznańskiego.

Około r. 1773 wyznaczył sejm komisją dla załatwienia sporów granicznych o Chłudowo i inne włości. W tym czasie wcielono też kościół chłudowski do parafii owińskiej.

Od Chłudowa ciągnie się las w kierunku południowo-wschodnim aż do młyna „Trzeciska“, naprzeciw Owińsk. Na wschodniej krawędzi tego lasu, między Knyszynem i Biedruskiem stoi leśnictwo „**Lody**“.

Knyszyn leży między Chłudowem i Chojnicą, u źródeł strug tworzących strumień, który naprzeciw Owińsk wpada do Warty.

Pod Knyszynem wykopano stary pierścień z głową wrytą.

Między rokiem 1580 i 1595 posiadał tę wieś Janusz Przeclawski, którego nagrobek znajduje się w kościele Chojnickim.

Na pół drogi z Knyszyna do Chojnic stoi osada „**Janowo**“, a między Chojnicą i Drogocinem „**Karczewko**“.

Drogocin, własność niegdyś wspomnianego co dopiero Janusza Przeclawskiego, leży na pół drogi między Poznaniem i Obornikami.

Od Drogocina ciągną się łąki ku wschodowi na Knyshyn, Chojnicę, Okalewo, Łysy młyn i Trzeciska pod samą Wartę i zlewają się pod Łysym młynem z łąkami od Łagiewnik, Glinna i Glinienka.

Drogocin graniczy od zachodu z **Goleńczewem**, zwaném w Słowniku geograficznym i na mapie Chrzano-wskiego *Gołęczewem*, a w rejestrach poborowych z 1580 roku *Gotwiczewem*. Poszedłem za pisownią Kodeksu wielkopolskiego, aczkolwiek nie mogłem nabyć przekonania o jój poprawności.

Z Goleńczewa czy z Gołęczewa pisali się w r. 1313 Piotr, a w r. 1392 *Mala*, w roku zaś 1580 posiadała tę wieś Anna Sobocka.

Pod Goleńczewem, na krawędzi lasu, tuż przy drodze żelaznej poznańsko-pilskiej, stoi folwark **Nepomucenowo**, graniczący od zachodu z **Sobotą**, wsią kościelną, gniazdem rodzinnem Sobockich Nałęczów.

Pod r. 1367 występuje Stefan, rektor kościoła w Sobocie, zkąd wnioskować można, że podówczas tam już istniał kościół.

W r. 1392 pisze się Jacek czy Jasiak z Soboty.

Kościół pod tytułem Narodzenia Naj. Panny Maryi, prawdopodobnie w miejscu dawnego, założył i uposażył w r. 1510 Jan Sobocki, a grożący upadkiem naprawił w r. 1780 Ksawery Moraczewski, komornik Kaliski, ówczesny dziedzic Soboty.

W kościele Sobockim znajduje się 7 nagrobków, z których jeden, wyobrażający niewiastę i mężczyznę zatracił swój napis krom wyrazów *Nobilis Nicolaus Sobocki (Sobocki)*.

Drugi nagrobek wystawiła Anna z Kiekrza mężowi swemu Dobrogostowi Sobockiemu, stolnikowi poznańskie-

mu, który w r. 1576 zginął z rąk „skrytobójcy“ Macieja Kosickiego; — trzeci wystawili Dobrogost i Jan matce swojej Annie z Kiekrza Sobockiej, zmarłej w r. 1601; czwarty postawił Dobrogost Sobocki synowi swemu Dobrogostowi, który prowadząc na katedrę pasterza swego, — od głupiego gminu nieostrożnie postrzelony w Poznaniu r. 1628, — po długich cierpieniach żywot swój zakończył; piąty stanął na pamiątkę Macieja z Pawłowic Kierskiego, zmarłego w r. 1654; szósty postawił Jan Kierski małżonce swój Maryannie z Żółtowskich, zmarłej w roku 1667, a siódmy stawiała Anna Gutańska małżonkowi swemu Wojciechowi Kierskiemu, zmarłemu w r. 1689. Nagrobki te opisał szczegółowo Łukaszewicz w Opisie Kościołów parochialnych.

Po Sobockich posiadali tę wieś Kierscy, a następnie Moraczewscy.

Z Soboty ku południowi prowadzi wzdłuż odpływu jeziora mniejszego Kiekrskiego drożyna do **Pawłowic**.

Pod Pawłowicami, na kawałku ziemi, otoczonym łąkami, wykopano w r. 1874 różne naczynia gliniane, kości, rogi i zęby zwierzęce, zmieszane z węglami i z czerniałym piaskiem. Wykopalisko to przechowuje się w Zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Nauk poznańskiego. P. Hieronim Feldmanowski opisał je szczegółowo w r. 1877, wnioskuje, że odnośne miejsce było śmietnikiem kuchennym przedhistorycznym, a znajdujący się w pobliżu wał kolisty z otworem od strony południowej uważa za miejsce obrzędowe, gdzie palono święte ognie i składano objaty bogom.

Według wspomnianego właśnie badacza zachodzą pod r. 1388 w księgach ziemskich grodu poznańskiego

te Pawłowice, któremi dzielą się czterej bracia Wincenty, Mikołaj, Iwon i Mirosław.

Roku 1580 posiadał tę wieś Wojciech Wisławski.

Na północ-wschód od Pawłowic leży **Złotkowo**, własność Anny Sobockiej w r. 1580, a na wschód, u źródeł uchodzącego do Warty naprzeciw Owińsk strumienia, wieś **Łagiewniki**.

Z Łagiewnik pisał się w roku 1352 Strzeszko, a w roku 1393 syn jego Mikołaj, skarbnik, kanonik i administrator gnieźnieński.

W r. 1580 należała ta wieś do Janusza Przeclawskiego.

Nadane *in emphiteusim* w roku 1773 mocą uchwały sejmowej Józefowi Borsza Drzewieckiemu, pisarzowi sądów Generalnej Konfederacji, Łagiewniki, leżące w województwie i powiecie poznańskim, zdają się być temi Łagiewnikami, które od południa graniczą z **Morawskiem**.

Dziedzicem Morawska był w r. 1536 Jakób Morawski, a w roku 1580 posiadał pewną część téj wsi Baltazar Nowowiejski.

Morawsko leży w okolicy wzgórzystej, u źródeł strumienia, który poniżej Starego Młyna wpada do Warty, i między ciągnącym się ku Pamiątkowu lasem a łąkami Nowowiejskimi; — od południowego zachodu graniczy z Suchym Lasem.

Suchy Las, w tłumaczeniu Długosza i innych autorów Zuchilcem *) zwana wieś, przeznaczoną była

---

*) Nazwa Zuchilec spolszczoną jest z pisowni łacińskiej „Zuchilless“ (Zuchi-les). Niech ten przykład posłuży za dowód, przez jakie czyśce nazwy nasze przechodziły, zanim wydobyły się z łacińsko-niemieckiego piekła.

między innemi w roku 1170 przez biskupa Radwana dla poznańskich kawalerów św. Jana Jerozolimskiego. Odnosne potwierdzenie wystawili Paweł, biskup poznański, w r. 1218, i Władysław Laskonogi w r. 1225.

W r. 1580 posiadał lub trzymał tę wieś Aleksander Mokronowski.

Na północ od Suchego Lasu, przy bitym trakcie obornickim, między Morawskiem i Złotnikami stoi folwark **Jelonek**, niegdyś Górnym folwarkiem zwany.

Złotniki leżą na lewo, czyli na zachód od drogi żelaznej poznańsko-pilskiej.

Pod tą wsią napotkano na grobowiska wśród tak zwanych okopów szwedzkich.

W r. 1308 pisał się Krzywosędziwoj z tych Złotnik, które w roku 1580 należały częściowo do Stanisława Kierskiego i do Bodzanty Skórzewskiego.

Pod Złotnikami, ku zachodowi, stoi folwark **Okop**, którego nazwa przypomina wzmiankowane powyżej okopy, i nieco dalej, tuż przy drodze żelaznej poznańsko-szczytnickiej, między jeziorami, leży wieś **Psarskie**, własność Aleksandra Mokronowskiego w r. 1580.

Między Psarskiem i Pawłowicami znajduje się dom borowego, a na południe-wschód od Psarskiego leży nad jeziorem **Strzeszynko**, znane już w r. 1580 i w nowszych czasach przewane *Seewörth*.

Z tego jeziora wypływa **Bogdanka**, płynie ku południowemu wschodowi, mija Strzeszyn, obraca młyn Strzeszyński, oblewa łąki Goleńcińskie, obraca młyn Niestachowski z pod Sołacza i rozdziela się powyżej Jeżyc na dwa ramiona, z których północne łączy się z płynącym od Winiar **Wierzbakiem**, i pod tą nazwą tocząc swe wody wzdłuż kolei poznańsko-bydgoskiej, mię-

dzy stokami fortecznymi, uchodzi z lewego brzegu do Warty powyżej Wielkiej Szluzy; ramię zaś południowe pod nazwą Bogdanki, oblewa północną część Jeżyc, przecina drogę żelazną poznańsko-bydgoską, wpływa do miasta między ulicami Magazynową i Królewską, obraca różne młyny w mieście i wpada do Warty powyżej Wierzbaka, między Piaskową i Szyperską ulicą.

Bogdanka zwała się w roku 1257 *Rudnikiem*. Bieg Bogdanki i Wierzbaka zaprowadził nas znów do Poznania i do bramy Szelałkowej, zkąd rozpoczęliśmy naszą wędrówkę na lewym brzegu Warty. Tym razem mijamy tę bramę i wzdłuż stoków fortecznych, przez bramę Cmentarną, zostawiając po prawym rękę cmentarze Garnizonowy i św. Wojciecha, zdążamy bitym traktem obornickim do Winiar.

Winiary nadane były w r. 1253 tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi z wyjątkiem istniejących już tam winnic. Wieś ta składała się wówczas z dwu odrębnych części, które z czasem zwały się w jedną całość.

W roku 1283 daje Przemysław II pięć łanów na Winiarach, które mieni wsią książęcą, Bartłomiejowi, mieszczaninowi poznańskiemu, w zamian za Zabikowo.

Roku 1296 posiadały poznańskie Panny Dominikancki ogród na Winiarach.

Podczas swarów, jakie w r. 1344 zaszły w Poznaniu między sukiennikami a tkaczami, występuje jakiś Kyrstanus z Winiar, *magister pannicidarum*.

Królowa Elżbieta zwraca miastu Poznaniowi pod dniem 14 czerwca 1372 r. Winiary, które Kazimirz Wielki (*Przemysław II?*) był niegdyś zabrał.

Tegoż roku pod dniem 4 października wystawia król

Ludwik w miejscowości, zwanéj w jednośnym dokumencie, *Winar* przywilej uwalniający miasto Poznań od opłaty cła i szoszu. Łukaszewicz w swym Opisie miasta Poznania (I, 226) tłumacząc *Winar* dokumentu zajmującymi nas tu Winiarami, wnioskuje, że na Winiarach był zamek książęcy, który może Kaźmirz Wielki, jak w Łobzowie pod Krakowem wystawił. Co do zamku możnaby zgodzić się, w braku innych danych, z przypuszczeniem szanownego autora, wątpić atoli należy, czy król Ludwik w r. 1372 był w Poznaniu, a w tym wypadku, czy na Winiarach był obecnym przy pisaniu przywilejonego powyżéj dokumentu. O przywilejach n. p. z r. 1381 datowanych w Poznaniu i Kaliszu wiemy, że w imieniu króla występowali Dobiesław, kasztelan krakowski i inni dostojnicy.*)

Przywilej królowéj Elżbiety z dnia 14 czerwca 1372 r. potwierdził król Władysław w r. 1388.

Sędziwój, wojewoda kaliski, odstępując miastu Poznaniowi solectwo i młyn zwany *Łacina* na Winiarach, co król Władysław potwierdza pod dniem 27 stycznia 1392 r. Zachodzące w jednośnym dyplomie *molendinum Latina in eadem villa* (i. e. Vinari) objaśnia Kodeks Wielkopolski młynem wietrznym „*Łacina*,” który stał blisko przedmieścia poznańskiego tegoż nazwiska. O ile mi wiadomo, zwano *Łacina* założony około roku 1562 przez Stanisława Górkę Stanisławów, dzisiejsze Miasteczko. Na téj *Łacinie* tak nazwanéj od Marcina *Łaciny*, mieszczanina poznańskiego, stał w pierwszéj połowie XVIII wieku wiatrak, o którym Łukaszewicz przypuszcza, że był jednym z pierwszych młynów wietrznych w

---

*) Kod. Wielk. Objasnienia do N. 1790.

Poznaniu. Pomijając znaczną różnicę dat i niepewność, czy w r. 1392 istniały wiatraki pod Poznaniem, odnoszę wyrazy *in eadem villa* do Winiar, o których mowa w dokumencie i których granice nigdy nie sięgały do prawego brzegu Warty, pod Miasteczko.

Okolo roku 1399 przekazał pewien Hanko na utrzymanie ołtarza w kościele P. Maryi Magdaleny danię z gumna swego na Winiarach.

Przy schyłku zeszłego stulecia stała na Winiarach kaplica św. Leonarda o dwóch ołtarzach.

Z Winiarami graniczyło od północnego wschodu znaczne niegdyś sołectwo **Bonin**, rozpościerające się w miejscu dzisiejszego głównego fortu (*Kernwerk*) w pa sie wewnętrznym fortyfikacji poznańskich.

Miasto Poznań nabyło tę posiadłość w r. 1549 od Stanisława Kokoszki. Mapa powiatowa z r. 1821 oznacza ją na lewym brzegu Warty, między Szelągiem a miastem.

Tuż pod Winiarami, w stronie północnej, na trakcie Obornickim, stoi karczma **Urbanowska**, a cokolwiek dalej, wprost na zachód od Naramowic, leżą **Nowe Winiary**.

Na drożynie wiodącej z Winiar do Suchego Lasu, między traktem Obornickim a drogą żelazną pilską, znajduje się folwark **Podolany**, który rozróżnić wypada od posiadłości zwaney *Schönherrnhäusen* i leżącej pod Piątkowem, na północ od Podolan, graniczących z **holendrami Kubackimi**, przezwanemi w nowszych czasach *Dessauer*.

Folwark **Lipisko** stoi na trakcie Obornickim, tuż pod holendrami Kubackimi i graniczy od północy z Piątkowem.

Piątkowo, nadane w roku 1253 tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi, leży między Naramowicami, Umółtowem, Morawskiem i Suchym Lasem, na prawym brzegu strumienia płynącego od Morawska i wpadającego do Warty poniżej Starego Młyna.

Dnia 27 grudnia 1283 r. *), jak świadczą Długosz i Bzowski, założył Przemysław II klasztor Dominikanek w Poznaniu, którym nadał między innymi Piątkowo.

W r. 1288 przekazał Jan, biskup poznański, dziesięcinę z Piątkowa parafii Lusowskiéj.

Pod dniem 27 czerwca 1291 r. potwierdza papież Mikołaj IV nadanie, mocą którego Przemysław II darował Piątkowo wspomnianym Dominikankom.

Odnowionym może przywilejem z r. 1296 **) zakłada Przemysław II klasztor Dominikanek w Poznaniu i uposaża między innymi także Piątkowem.

Dominikanki te czyli Katarzynki są właścicielkami téj wsi w r. 1580.

Tuż pod Piątkowem ku północnemu zachodowi, nad płynącym od Morawska strumieniem stoi folwark **Prze-
paść**, a o pięć staj ku południowemu zachodowi, między dwoma drogami żelaznymi leży wieś **Strzeszyn**, w nowszych czasach *Sedanem* przezwana.

W roku 1581 należała ta wieś do Łukasza Sadowskiego.

W okolicy Strzeszyna i Gołęcina stanął jeden z pomniejszych zewnętrznych pasu fortów poznańskich.

Na Bogdance, na południe od Strzeszyna i zachód od Gołęcina znajduje się młyn **Strzeszyński**.

**) Ob. poniżej pod r. 1296.

***) Ob. powyżej pod r. 1263.

Pod **Golecinem** odkryto kamienne grobowiska skrzynkowe i popielnice z pokrywkami kapturkowatemi, między którymi były dwie z twarzami, jedna 23 centm. wysoka z nosem bez oczu, i druga taka 18 centm. wysoka z oczami. Około r. 1880 wykopano jeszcze jedną podobną popielnicę i dwie pokrywki, z których jedna nosiła ślady pewnej ozdoby.

Władysław Odonicz nadał Golecin kościołowi poznańskiemu w r. 1235.

W r. 1580 posiadał lub trzymał tę wieś Łukasz Górka, wojewoda poznański.

Na sejmie w r. 1736 zapadła następująca uchwała p. n. Reassumpcyi komisji do dzierżaw Mosiny i Golecina. „Ponieważ kommissye od śp. Króla Imci Antecoss. Naszego do dóbr Naszych Królewskich Mosiny urodz. Kwileckiego, i Golecina urodz. Miaskowskiego w Wdztwie i powiecie Poznańsk. leżących, *per publicam hostilitatem funditus* zdezolowanych, na uznanie reparacyi i erogowanych expens *ob subsecuta fata* tegoż Najjaśn. Predecessora Naszego skutku swego nie wzięły; tedy one *praesenti Constitutione (praevio ad praemissa novo* z Kancellaryi Naszej *Instrumento)* reassumujemy, i tę która względem tych pretensyi i przez naznaczonych ur. Kommissarzów nastąpi decyzya, approbować będziemy.“

Z Golecinem graniczy od zachodu **Sołacz**.

Przed kilkoma laty rozkopano w Sołaczu pagórek piaszczysty, w którym odkryto grobowisko bez kamieni, dwie stopy pod powierzchnią ziemi, z trzydziestoma popielnicami. Pojedyncze urny pokryte były naczyniem podobnym do garnka, rodzajem kloszu. Egzemplarz popielnicy, który opisał dyr. Schwartz, jest koloru czarnego, 18 centm. wysoki, z pokrywką kapturkową o 9 centm.

średnicy; garnek (klosz) zaś jest 26 cm wysoki, przy średnicy 17 centm.

Sołacz, pierwotnie *Niestachowem*, mylnie może *Niestatkowem* zwany, nadany był w roku 1253 tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi.

Zachodzący pod tymże rokiem *Solyecz* u Długosza i *Solecz* w „Roczniku Wielkopolskim“, gdzie umarł Boguchwał II, biskup poznański, nie jest, jak przypuszcza ksiądz Jabczyński w swym „Rysie miasta Dolska“ na str. 25, tym Sołaczem; większe prawdopodobieństwo przemawia za Solcem, znaną już wówczas wsią w okolicach Żerkowa i Nowego Miasta.

Wspomniane w dyplomatach z r. 1292 rybołówstwo poniżej Niestachowa czyli Sołacza znajdowało się albo na Bogdance, albo na Wierzbaku, które tam płyną.

W r. 1343 jest dziedzicem Sołacza Mikołaj z Niestachowa, nadający młynarzowi Piotrowi młyn Niestachowski.

W r. 1554 występują jako właściciele téj wsi Łukasz, kasztelan brzeski, Andrzej, starosta walecki, i Stanisław Górkwie; rejestra poborowe z 1580 roku, wykazują Łukasza Górkę, ówczesnego wojewodę poznańskiego.

Sołacz wrócił do miasta Poznania, jak wnioskuje Łukaszewicz, po śmierci Stanisława Górki około r. 1592.

W r. 1717 dzierżawił wieś Sołacz od miasta Paweł Patun, rajca poznański. Dzierżawca ten zakładał do miasta z dzierżawy Sołacza niezmiernie wielkie lub słuszne pretensye; zdaje się więc, że miasto nie będąc w stanie zwrócenia mu należytości wyrokami prawnymi przysądzonych, jemu albo potomkom jego wsi téj odstąpiło.

Okolo r. 1730 posiadała Sołacz Radziejowska, podkomorzyna poznańska.

Niestachowski młyn, nadany w roku 1343, jak wspomniano powyżej, młynarzowi Piotrowi, stoi na Bogdance, na południe od Sołacza, którego nazwisko przyjął, zatraciwszy pierwotne.

W r. 1554 sprzedali ten młyn Górkowie Janowi Suszce, mieszczanowi poznańskiemu, którego spadkobiercy odstąpili go miastu w końcu XVI wieku. Jakim następnie sposobem wyszedł młyn Niestachowski z rąk miasta, nie wiadomo.

Na wschód od Sołacza stoi folwark **Urbanowo** i młyn **Wierzbak**, na Wierzbaku.

Młyn ten wystawiło miasto Poznań i posiadało go aż do czasów Stanisława Augusta.

Od południa przypiera posiadłość tego młyna do łąk, które w tym kierunku rozciągają się pod same **Jeżyce**, nie wiadomo dla czego *Jerzycami* zwane.

Jeżyce wraz z innemi włościami nadane były w r. 1253 tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi.

Roku 1292 *) zakazuje Przemysław II sołtysowi jeżyckiemu, ażeby do wsi żadnego nie wpuszczał mieszczana poznańskiego, zamieszkałego w Poznaniu, krom takich, którzyby tam uprawiali rolę. W razie, opiewa odnośny dyplomata, gdyby który z nich nabył kawał ziemi na Jeżycach, chcemy, ażeby tam zawsze był i mieszkał z całą swoją rodziną; w razie zaś przeciwnym nakazujemy, ażeby go sołtys nie przyjmował.

---

* Kod. Wielk. nr. 683.

W ścisłym związku z tym dokumentem zdaje się być drugi z tegoż roku i dnia (26—31 maja), którym Przemysław II uwalnia Piotra, sołtysa Jeżyc, od naga-bywań Rynolda, sołtysa poznańskiego, i nadaje mu składające się z czterech łąnów wolnych sołectwo wraz z młynem. W drugim z tych dyplomatów zwane są Jeżyce wsią książęcą.

W nadaniu Mikołaja z Niestachowa z roku 1343 jest wzmianka o Jeżycach przy określaniu położenia ogrodu nadanego.

Królowa Elżbieta zwraca w r. 1372 miastu Poznaniowi zabrane niegdyś przez króla Kaźmirza (Przemysława II?) Jeżyce. Dokument ten potwierdza król Władysław pod dniem 30 września 1388 r.

Rozporządzeniem Zygmunta III z dnia 7 marca 1588 r. ustanawia się stosunek kmieci jeżyckich do miasta Poznania, około zaś roku 1746 zamieniono robocizny na czynsze i nadano kmieciom grunta z prawem własności.

W XVI wieku była na Jeżycach hamernia miejska i stał wiatrak **Garbusem** zwany, który opłacał się probostwu św. Wojciecha w Poznaniu.

Na drodze z Jeżyc do Poznania, przed bramą Królewską, istniała oddzielna jeszcze w r. 1834 posiadłość **Kondorfem** albo *Kundorfem* zwana. Były to szczątki przedmieścia, które w roku 1779 sięgało do Strzelnicy, znajdującej się wówczas w miejscu dzisiejszego hotelu Berlińskiego, i do góry pogrzebowej żydowskiej w miejscu teatru niemieckiego.

Nadana w r. 1253 miastu Poznaniowi wieś *Onulfa* nie jest Kondorfem, jak o tém wspomniano powyżej, pod Umółtowem.

Pod dniem 1 lipca 1373 r. pozwala Jan, biskup poznański, Mrokocie, proboszczowi kościoła św. Ducha w Poznaniu, przekazać przyległą do miasta część piaszczystego pola Marcinowi, mieszczanowi poznańskiemu, celem założenia tam winnicy. Granicę téj części pola określa odnośny dokument w sposób następujący: od wielkiego traktu, który w pobliżu wsi *Cokundorff* wiodzie do Kaźmierza (z pod Szamotuł), do wielkiego głazu, który leży na tém polu, i do płotu rzeczonéj wsi.

Kondorf był wsią aż do drugiéj połowy XVII wieku, w którym to czasie magistrat poznański obrócił ją na przedmieście.

Ku północy od Kondorfu, za stokami fortecy, w okolicy magazynów wojskowych i cmentarza św. Maryi Magdaleny, stało niegdyś podobne przedmieście **Grudziencem** zwane. Plan okolicy miasta Poznania, zdejmowany w latach 1860—2, oznacza tém mianem jeden z dwu pagórków, na północ od miejsca, gdzie krzyżują się drogi żelazne bydgoska i szczecińska, na prawo od drożyny wiodącej wzdłuż Bogdanki do młyna Niestachowskiego i do Sołacza, między domkami strażników kolejowych Nr. 3 i Nr. 152.

W tych okolicach przed bramą Młyńską stoi młyn **Przepadek**, własność niegdyś Panien Katarzynek poznańskich.

Nie wracając tą bramą do Poznania, zboczymy na prawo i wśród zagajen, wzdłuż stoków fortecznych, okolicy północno-zachodnią część miasta aż do bramy Berlińskiej; ztąd docieramy do bitego traktu pniewskiego, a mijając znane nam już Jeżyce, przybywamy do Sytkowa.

Sytkowo nie jest, jak przypuszcza Kodeks Rzy-

szczewskiego (I, 90) zachodzącym w dyplomie z r. 1267 Szytkowem.

Mapa powiatowa oznacza obok folwarku drugie Szytkowo, które zwie Nowém Szytkowem.

O starożytności tych osad nie posiadam żadnych wskazówek.

Idąc dalej traktem pniewskim, napotykam tuż pod Krzyżownikami na karczmę **Michałow**.

Krzyżowniki, na południowej kończyźnie Wielkiego jeziora Kiekrskiego, powstały na miejscu *Rangocina* i *Kanclerzowic*, które w r. 1335 Stefan z Górki, podstoli poznański, zamienił na nieistniejące już *Andrzejewo*, należące wówczas do poznańskich kawalerów św. Jana Jerolimskiego.

Dziedzicem Krzyżownik był w r. 1580 Aleksander Mokronowski.

Wielkie jezioro Kiekrskie ciągnie się od Krzyżownik ku północy około cztery staje popod Kiekrz; przyjmuje strumień płynący od Starzyn i drugi z Mrowina, który uchodzi pod Rogierówkiem; odpływa do wpadającej z lewego brzegu do Warty pod Kiszewem Samicy. Na zachodnim wybrzeżu jeziora tego leżą Wielkie, Chyby i Baranowo; między wschodnim zaś wybrzeżem jego a prawym brzegiem Bogdanki znajduje się las z dwoma domami borowymi.

Na zachód od wspomnianego powyżej Michałowa, na pół drogi do Swadzimia, stoi folwark **Przeźmierowo**. Mapa sztabowa oznacza drugi tejsze nazwy folwark na południe zachód od Michałowa.

Swadzim, przydzielony w 1288 r. do parafii lusowskiej, należał w r. 1580 do Stanisława Kierskiego; od zachodu graniczy z Lusowem i z **Sadami**.

Wykopaliska z pod Sadów znajdują się w zbiorach Tow. poznańskiego przyjaciół nauk.

Sady wraz z Swadziwem i **Tarnowem** wcielone zostały do parafii lusowskiej w r. 1288.

Tarnowo składało się w tymże roku z dwu odrębnych części, które z czasem w jedną zlały się całość.

Filip, archidyakon gnieźnieński, Sędziwój podkomorzy kaliski, Mikołaj, wojewoda tczewski i Michał, podczaszy kaliski, synowie Janka, przekazali tę wieś kościołowi poznańskiemu, a Przemysław II potwierdził odnośnie nadanie w dniu 10 lutego 1293 r.

Z Tarnowa pisał się w r. 1383 Piotr, kanonik poznański.

W r. 1464 założył Andrzej z Bnina, biskup poznański, w Tarnowie kościół, w którym znajduje się sześć wizerunków, jako to: Antoniego Okęckiego, biskupa poznańskiego, Ludwika Józefa Mathy, sufragana poznańskiego, Antoniego Lipińskiego i Józefa Słupińskiego, kanoników poznańskich, tudzież dwa inne bez napisu.

Szpital wystawił tu w I połowie XVIII wieku Warzyniec Gieczkowski, ówczesny pleban tarnowski.

Powyższy zarys dziejów Tarnowa uzupełnię zapiskami ks. Breańskiego, (?) plebana miejscowego, którymi w r. 1861 wypełnił przechowany w poznańskim Towarzystwie przyjaciół nauk szemat*) do spisywania materyałów, mających służyć do opisu statystycznego W. Ks. Poznańskiego :

Huby Tarnowskie noszą nazwiska od właścicieli swoich, t. j. Pawłówko od Pawła i Grygerówko od Grygiera. Nazwiska pagórków, dolin, pól itd. w Tarnowie

---

* W manuskrypcie.

podaje rzeczony autor następujące: *Wielkie błoto pańskie, Błoto księżę, Cielece błoto, Jagnięce błoto, Błoto koło Ostrój górki, Piotrkowo, Czarny dół, Doły pod laskiem, Modła, Mokicie i Zdrójki*. Nazw tych nie używa już nikt od czasów separacyi (1799—1838); na przechowanie atoli zasługują **Ostra Górka, Modła**, którą spotykamy w Kaliskiem, Rawskiem i na Mazowszu, **Zdrójki**, zachodzące na Mazowszu, Podlasiu i w okolicach Wałcza, tudzież **Mokicie**, przypominające Makity z pod Dukory, Kojdanowa i Mińska. Coby wreszcie Piotrkowo oznaczać miało, nie wiadomo.

Pamiętek żadnych nie ma w Tarnowie, mówi autor przywiedzionych zapisków, który nie znając wydanego już w r. 1858 Opisu kościołów parochialnych Łukasze-wicza, nie uważał za takowe wyluszczonej powyżej wizerunków. W końcu zeszłego wieku, mówi natomiast, darował ksiądz Trąpczyński, Jezuita i spowiednik Maryi Leszczyńskiej, żony Ludwika XV, do kościoła ornat, robiony przez rzeczoną królowę, ale ksiądz kanonik Lipiński, ówczesny pleban tarnowski i zarazem proboszcz u św. Wojciecha w Poznaniu, miał ornat ten z kościoła tarnowskiego do Poznania, do św. Wojciecha, przenieść.

Tarnowo, zabrane przez rząd pruski, darowane zostało generałowi Tönne von Littichau, który je sprzedał w r. 1797 jakiemuś von Grävenitz; następnymi dziedzicami byli Wehle, Zaremba w r. 1847, potem Dannappel, a w r. 1861 Retsche.

Na zachód od Tarnowa, na zachodnich krańcach powiatu poznańskiego, leży **Rumianek**, niegdyś *Ruminem, Ruminkiem i Rumkowem* zwany.

W r. 1288 przekazał Jan, biskup poznański, dzieściny z Rumianka kościołowi Lusowskiemu.

W r. 1580 należała ta wieś do Marcina Nagórskiego, a w dwa lata później do Piotra Potulickiego, wojewody brzesko-kujawskiego.

Roku 1767, z zezwoleniem Sejmu, zamienił Ignacy Twardowski, wojewoda kaliski, Rumianek na Modrze, królewską.

Z Rumiankiem graniczy od południowego wschodu wieś **Góra**, należąca w r. 1580 do Jana Węgierskiego, w XVII wieku do Gawłowskich, a od 1719 lub 1720 do Trąmpczyńskich, w ręku których znajdowała się przeszło sto lat. Po r. 1831 nabył tę wieś Szermer; po nim odziedziczył ją Ludwik Krzyżański i sprzedał Niemcowi.

W r. 1723 urodził się w Górze Ignacy de Otto Trąmpczyński, wspomniany już powyżej spowiednik Maryi z Leszczyńskich, królowy francuzkiej, i umarł tamże dnia 15 października 1798 roku; zwłoki jego spoczywają w klasztorze XX. Reformatów, w Szamotułach.

Z nazwisk miejscowych podaje przywiedziony pod Tarnowem autor zapisków, któremu zawdzięczam powyższy szczegół, *Jeziorko*, *Dół* i *Moczydło*.

Tuż pod Górą powstaje strumyk, który płynie od zachodu ku wschodowi, mija folwark **Dalekie** i w Napachaniu łączy się z uchodzącym do Wielkiego jeziora Kiekrskiego strumieniem.

Góra graniczy od północy z **Kokoszczyнем**, własnością odwieczną kapituły poznańskiej, przezwaną w nowszych czasach *Bruchweide*, zabraną i trzymaną dotąd przez rząd pruski.

Na północ od Kokoszczyzny leży **Przybroda**, a za nią folwark **Zalewo**, gdzie wykopano różne popielnice, a na północno-zachodnim krańcu powiatu poznańskiego graniczące z Zalewem **Pamiętkowo**.

Wykopaliska pamiątkowskie znajdują się w zbiorach naszego Tow. przyjaciół nauk.

Pamiątkowo, własność Jana Konieckiego w r. 1580, leży nad jeziorem, które odpływa do Samicy szamotulskiej i które ku południowi ciągnie się pod **Przeclawek**, dziedzictwo Jana Przeclawskiego w tymże roku.

Idąc dalej granicą powiatu, ku północnemu wschodowi od Przeclawka, przybywamy do **Żydowa**.

Wykopano tu żelazny koniec włóczni, żelazny nóż i trzy kruszcowe, posrebrzane obrączki, przy kościotrupie.

Bolesław, syn Władysława Odonicza, nadał w roku 1257 Żydowo Jankowi, synowi Wojciecha.

W r. 1383 pisał się z Żydowa Sędziwój Świdwa, kasztelan nakielski.

Kościół w Żydowie pod tytułem św. Mikołaja biskupa założyli, jak przypuszcza Łukaszewicz, na początku XV wieku Żydowscy-Nałęczce.

W r. 1580 był Janusz Przeclawski dziedzicem Żydowa, które później przeszło w ręce Rozrażewskich, a następnie Zdzychowskich-Łodziców. Jeden z nich wystawił w r. 1690 w miejsce starego nowy kościół z drzewa, który gdy spłonął w r. 1827 w pożarze wsi, przyłączono parafią żydowską do Soboty.

Tuż pod Żydowem, w stronie południowej, leży **Roztworowo**, którego dziedzicem w roku 1580 był Maciej Roztworowski.

Z Roztworowem graniczy od północnego wschodu **Krzyszkowo**, należące w r. 1580 do Janusza Przeclawskiego.

Do tego Krzyszkowa miał zapędzić się w r. 1157 Fryderyk Rudobrody podczas swjej wyprawy na Polskę, jak twierdzą najznakomitsze w dziejopisarstwie polskiem

powagi. Wydawca Kodeksu Wielkopolskiego zwrócił pierwszy uwagę na nieprawdopodobieństwo podobnego tłumaczenia i odnosi zachodzące w liście Rudobrodego do Wibalda, opata Korbejskiego, *Crisgove* do Krzycka z pod Świąciechowy.*)

Krzyszkowo leży tuż przy drodze żelaznej poznańsko-szczecińskiej, nad strumieniem, który powstaje na łąkach krzyszkowskich, łączy się z płynącą od Rokitnicy strugą i uchodzi pod Zmysłowem do jednego z dopływów Wielkiego jeziora Kiekrskiego.

Rokitnica jest pierwszym przystankiem drogi żelaznej szczecińskiej i graniczy z Krzyszkowem od północnego zachodu.

Między dworcem kolejowym a wsią wykopano dwa kościotrupy z czaszkami ku północy, z których jeden trzymał w ręku nóż żelazny. Obok czaszki i prawego ramienia stały dwa naczynia; u stóp leżał szkielet psa i kawał żelaza i stała popielnica z ościami ryb.

W r. 1249 przysądza Przemysław I klasztorowi Obrze wieś Rokitnicę, którą Strąsława, wdowa po komesie Andrzeju, matka Wojciecha i córka komesa Wilkona, była wniosła rzezonemu klasztorowi i do której rościł sobie prawo komes Baran.

Zachodząca w dyplomatach między r. 1252 i 1280 téjże nazwy wieś, nadana klasztorowi Owińskiemu, jest prawdopodobnie Rokitnicą z pod Dobiegniewa.

Rokitnica powiatu poznańskiego, która nas tu zajmuje, była w roku 1580 własnością Marcina Przecławskiego.

---

*) Ob. prof. A. Brandowskiego rozprawę p. n. Czy Krzycko czy Krzyszkowo, zamieszczoną w *Warcie*, pracę moją p. n. *Ziemia Wschowska w XVI stuleciu i odnośny artykuł w Bibliotece Warszawskiej.*

Sejm ekstraordynaryjny z 1773—75 r. wyznaczył komisją do rozsądzenia sprawy, która toczyła się między sukcesorami Tadeusza Ruskowskiego, podstolego brzesko - kujawskiego, a ówczesnymi posesorami Rokitnicy.

Tuż pod Rokitnicą, na gościńcu poznańsko-szamotulskim stoi **Karczma Rokitnicka**, a na zachód od tejże folwark **Zmysłowo**, *Weidenhof* przezwany.

Na zachód od Rokitnicy, u źródeł strumienia, który pod Rogierówkiem wpada do wielkiego jeziora Kiekrskiego, leży **Mrowino**, *Joachimsfeld* przezwane.

Pod Mrowinem znaleziono w torfie składający się z pierścieni naszyjnik brązowy i okrągłe, ozdobne złotko. Wykopaliska Mrowińskie znajdują się w zbiorach naszego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Na dnie wyschłego jeziora odkryto ślady mieszkań nawodnych.

Mrowino, własność niegdyś kapituły poznańskiej, zabraném zostało przez rząd pruski, który je trzyma dotychczas.

W r. 1580 posiadał jedną część wsi Jan Roźnowski, a inną Prokop Mrowiński.

Z Mrowinem graniczy **Cerekwica**, wieś kościelna.

Pod Cerekwicą wykopano grobowisko, w którym znaleziono popielnice przykryte miskami, ozdobne, do filiżanek podobne łyżki z rękojeściami i grzechotki jajkowe z dwoma uszkami.

Kościół Cerekwicki pod tytułem Wszechmocnego Boga, istniał już w XV wieku, jak przypuszcza Łukaszewicz.

W r. 1580 posiadał Cerekwicę Jan Świdwa Szamotulski, kasztelanik kaliski, który oddał kościół protestan-

tom. W ręku ich pozostawał do r. 1619, w którym to czasie Sędziwój Ostroróg, ówczesny dziedzic, przywrócił go katolikom. Franciszek z Bnina Radzewski, podkomorzy poznański, pan na Cerekwicy, postawił w r. 1632 w miejsce starego nowy kościół, poświęcony pod tytułem św. Wojciecha biskupa. Dzisiejszy kościół wystawiła przed r. 1828 szambelanowa Dobrzycka, ówczesna właścicielka.

Po Ostrorogach posiadali Cerekwicę przez pewien czas Prusińscy.

Na wschód od Rokitnicy i Cerekwicy leży **Bytkowo**.

W r. 1392 pisał się Andrzej z Bytkowa, za którego ręczyli Jasiak z Soboty i Mała z Gołęczewa. W r. 1580 posiadał Bytkowo Stanisław Wielżyński.

Pod Bytkowem, ku południowi, stoi należący do dóbr rokitnickich folwark **Józefowo**, a nieco dalej znajduje się **Małe jezioro Kiekrskie**.

Między tém a Wielkim jeziorem Kiekrskim, przy drodze żelaznej szczecińskiej, leży **Kiekrz**, wieś kościelna i gniazdo rodzinne Kierskich-Jastrzębców.

Na północ od Kiekrza odkopano cmentarzysko z dwoma okrągłymi śmietnikami kuchennymi, popielnice pokryte 6—8 cali wysokim brukiem, po nad którym znajdowały się różne miski, drobne naczynia i grzechotki dziecinne.

Kościół istniał w Kiekrzu przed r. 1407. Nowy kościół z cegły palonej stanął w r. 1591 i poświęconym został pod tytułem św. Michała i Wniebowzięcia N. Panny Maryi. W r. 1797 odbudowała go na nowo Maryanna Kierska, kasztelanowa rogozińska, jak o tém świadczy napis na kamieniu, w ścianę kościoła wmu-

rowany. W kościele znajdowały się groby rodzinne Kierskich.

W r. 1580 należał Kiekrz do Macieja Kierskiego, później do hr. Anatazego Raczyńskiego, a dziś — do Niemca.

Między Kiekrzem i Rokitnicą leżą na pół drogi **Starzyny**, które w roku 1580 należały także do Macieja Kierskiego i które od zachodu graniczą z **Napachaniem**.

W Napachaniu łączy się płynąca od Góry struga z strumieniem, który pod Rogierówkiem wpada do Wielkiego jeziora Kiekrskiego.

Z Napachania pochodził Antoni, kapelan Zygmunta Augusta, uczony autor i teolog, którego nieraz Anapachaniusem (*Appanachie*) zowią. Nazwisko czyli raczój przezwisko to powstało ze zlania łacińskiego przyimka *a* z nazwą wsi.

W roku 1580 posiadał Napachanie Andrzej Przeclawski.

Wspomniane powyżej Rogierówko należy do dóbr Kiekrskich; na zachód od tegoż leżą **Kobylniki** przydzielone w r. 1288 do parafii lusowskiej, do której dotąd należą.

Roku 1293 nadał Przemysław II Kobylniki kapitulie poznańskiej.

W r. 1303 Andrzej, biskup poznański, zamieniając Kaczanów na miasto Buk, dodał trzy wolne łany z Kobylnik.

Między Kobylnikami a Tarnowem stoi folwark **Karolewo**, z niemiecka *Carlshof* zwany, a na wschód od Tarnowa folwark **Maryanowo**.

Na wschód od Maryanowa, naprzeciw Rogierówka,

przy ujściu płynącego od Mrowina strumienia leży wieś **Wielkie**.

W r. 1170, według Długosza, przekazał biskup Radwan poznańskim kawalerom św. Jana Jerozolimskiego dziesięcinę z Wielkiego, które następnie przeszło na ich własność. Odnośne potwierdzenia znajdują się w dyplomatach Wielkopolskich z r. 1218 i 1238.

W r. 1580 należała jedna część tej wsi do Macieja, a druga do Stanisława Kierskich.

Wielkie graniczy od południa z **Chybami**, leżącymi na zachodnim wybrzeżu Wielkiego jeziora Kiekrskiego.

W Chybach stoi kaplica publiczna, wystawiona około r. 1660 przez ówczesnego dziedzica, Przeclawa Potockiego.

Tuż pod Chybami, w stronie południowej, nad wspomnianem jeziorem, leży **Baranowo**.

Część tej wsi należała w r. 1580 do Aleksandra Mokronowskiego, a sołectwo do Grzegorza Wigiliusza z Kościana (*de Costen.*)

Na południe od Baranowa, między Swadzimierzem i Krzyżownikami oznacza mapa sztabowa **Baranówko**.

Z tego Baranówka prowadzi drożyna do traktu pniewskiego, którym, na Jeżyce, wracamy do Poznania, nie wstępując do tego Przemysławów niegdyś grodu.

Z traktu pniewskiego wchodzimy na trakt stęszewski, którym postąpiwszy kilka set kroków, zachodzimy lewym ramieniem, odwiedzamy stary dworzec drogi żelaznej wraz z ogrodem zoologicznym, w którym, krom najdrapieżniejszego zwierzęcia, różne inne tego rodzaju

znajdują się okazy, i gościńcem bukowskim odbywamy dalej naszą po powiecie poznańskim przechadzkę.

Na lewo od tego gościńca leży posiadłość **Marcelino**, przy samym zaś gościńcu domostwo **Pagowem** zwane, a ztąd o kilka set kroków na zachód stoi folwark **Edwardowo**, z niemiecka *Eduardsfelde* lub *Schulzens Vorwerk* zwany.

Między Edwardowem i Ławicą znajduje się karczma bezimienna (?).

Ławica znaną już była przed r. 1580.

W pobliżu Ławicy powstaje strumyk, który pod Junikowem uchodzi do rzeczki wpadającej do Warty.

Na zachód od Ławicy, po obu stronach gościńca bukowskiego, rozciągają się **Wysogotowskie holdry** czyli *Wysogotowo*, z niemiecka *Schwarz Hau-land* zwane; z nimi graniczy od północnego zachodu **Sobiesiernie**, na *Oberschirke* (*Oberschirne* ?) skorpumpowane.

Jan, biskup poznański, przekazał w r. 1288 kościołowi Lusowskiemu dziesięcinę z Sobiesiernia, które przed rokiem 1580 należało i dotąd należy do parafii Skórzewskiej.

Dziedzicem Sobiesiernia był w roku 1580 Jan Piotrowski.

Od zachodu graniczy ta wieś z należącym do dóbr Lusowskich folwarkiem **Helenowo**, z niemiecka *He-lenenau* zwanym. Z licznych map geograficznych, jakie mam pod ręką, jedyny Chrzanowski oznacza ten folwark, między Swadzimiem, Sobiesierniem, Zakrzewem, Polityką i Lusowem.

Lusowo, wieś kościelna, leży nad jeziorem Lusowskim, między Tarnowem i Dąbrową.

Pod Lusowem odkryto grobowiska z popielnicami i w torfisku znaleziono pierścień brązowy a w jeziorze Lusowskim ślady mieszkań nawodnych. Wykopaliska Lusowskie znajdują się w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

Księżę Mieszko nadał tę wieś kościołowi poznańskiemu w r. 1142.

W r. 1288 wcielił Jan, biskup poznański, do parafii Lusowskiej, Lusowo, Lusówko, Tarnowo, Kobylniki, Sady, Swadzim i Sierosław, tudzież przekazał dziesięciny z Rumianku, Piątkowa, Sobiesiernia i Brzyżna.

W r. 1419 nadano kościołowi Lusowskiemu nową erekcyę. Jeden z dziekanów katedralnych poznańskich wystawił w miejsce starego nowy kościół z cegły palonej, który w r. 1499 konsekrował Wojciech, sufragan poznański, biskup enneński; — w r. 1776 podźwignął go Andrzej Myszkowski, dziekan katedralny. W kościele znajdują się dwa nagrobki t. j. Stanisława Kierskiego, syna Wincentego i Barbary z Przeclawskich, zmarłego r. 1609, w 65 roku życia, i Stanisława z Kiekrza Kierskiego, dziedzica Swadzimia, zmarłego w r. 1604.

W r. 1580 trzymał Lusowo kanonik Choiński.

Przed rokiem 1695 istniała przy kościele Lusowskim kaplica murowana Sadowskich z grobami familijnymi.

Około r. 1773 rozgraniczono Lusowo i Sierosław z Lusówkiem.

Jezioro Lusowskie, cztery staje długie, łączy się od zachodu z jeziorem Jankowickim; — na południowym wybrzeżu jego leży Lusówko; — o mieszkaniach nawodnych wspomniano pod Lusowem.

Na zachód-północ od Lusowa stoi należący do dóbr

Tarnowskich folwark **Bogdał**, a na zachód wieś **Jan-kowice**, nad jeziorem Jankowickim.

Jankowice są gniazdem rodzinném Jankowskich herbu Jastrzębiec; w r. 1580 należały do Marcina Na-górskiego, który je w dwa lata później sprzedał Potuli-ckim, wojewodzie brzesko-kujawskim; następnymi dzie-dzicami byli Gębicy, Twardowscy i Chłapowscy, z któ-rych Rozalia wniosła je w posagu Wawrzyńcowi hr. En-gestromowi, posłowi szwedzkiemu przy Dworze pol-skim od roku 1788. — Dzisiaj wieś ta jest własnością Niemca.

W Jankowicach zakończył żywot swój wspomniany hr. Engestrom.

Pałac Jankowicki, którego rycinę podają Wspomnie-nia Wielkopolski hr. Raczyńskiego, wystawiła hrabina Engestromowa.

Na zachód od Jankowic znajduje się małe, bezimienne jezioro i leży **Ceradz Kościelny**, poprawniej może *Czeradzem* zwany.

Kościół istniał tu przed rokiem 1298, jak o tém świadczy podział dyecezyi poznańskiej na archidyakonaty, ustanowiony w tym czasie przez biskupa Andrzeja Szy-monowicza.

W r. 1580 należał Ceradz Kościelny do Piotra Po-tulickiego.

Podczas reformacyi przeszedł kościół Ceradzki w ręce protestantów, którzy posiadali go do końca XVI wieku. W r. 1628, za dziedzictwa Jana Opalińskiego, wojewody poznańskiego, był kościół od trzydziestu lat znów w posiadaniu katolików. Wizyta Załaszowskiego z r. 1695 tak kościół ten opisuje: „Kościół parochialny w Ceradzu jest murowany, w kształcie krzyża; trzy ra-

miona tego krzyża są wystawione, czwartego jeszcze nie dostaje. Jest pod tytułem św. Stanisława biskupa i męczennika. W rogu ołtarza wielkiego na ścianie zawieszono są tablice cynowe, z których jedna wystawia wizerunek, drugie zaś pięć herby urodzonej Żernickiej. Pod belką wiszą także tablice cynowe, jedna z wizerunkiem ur. Stanisława Skrzetuskiego, druga z wizerunkiem ur. Piotrowskiej z pięciu herbami.“ Wizyta bezimiennego z r. 1663 wspomina tu jeszcze o jednej tablicy nagrobkowej w te słowa: „Tablica srebrna nagrobkowa ur. Zygmunta Twardowskiego, którą w dni uroczyste zawieszają nad grobem jego, w dni zaś powszednie z obawy, aby nie była ukradzioną, chowają w miejsce bezpieczne.“

W środku kościoła leży kamień ciosowy, sklep przykrywający, na którym wryta osoba w zbroi i z szyszakiem na głowie, trzyma w ręku miecz spuszczone; w każdym z czterech narożników kamienia są herby, na okół zaś kamienia napis poświęcony pamięci Andrzeja z Jaktorowa Jankowskiego, zmarłego w r. 1565.

Drugi nagrobek w kaplicy w ścianę wmurowany z kamienia ciosowego; na nim wryta osoba w zbroi z łańcuchem spadającym z prawego ramienia na bok lewy; na piersiach ma znak w kształcie dużego podwójnego C, a w prawej ręce trzyma miecz spuszczone na którego rękojęści gwiazda przedziela głoski S. P.; obok leży hełm w trzy pióra ustrojony; w każdym narożniku kamienia herb, na brzegu zaś kamienia napis: *Wielmożnemu Panu P. Stephanowi Pothuliczkiemu Woiewodziczewi Brzeskiemu, który we czwartek wielkanocny roku pańskiego 1572 w roku 33 wieku swego dokonał. Orsulia z Jaktorowa*

Jankowska pozostała żona naimilszemu małżonkowi y sobie pamiątkę z płaczem położęta.*)

W r. 1695 istniał w Ceradzu Kościelnym szpital, wystawiony przez dziedzica wsi, Wacława Twardowskiego.

W r. 1845 należała ta wieś jeszcze do hrabiny Engestromowój.

Tuż pod Jankowicami, na wschód od Ceradza, nad jeziorem Jankowickim, znajduje się osada **Edmundowo**, a nieco dalej, nad jeziorem Lusowskim, leży wieś **Lusówko**.

Regestra poborowe z r. 1580 wykazują w parafii lusowskiej: *Losowiec* i *Lisowko*, własność ówczesną Piotra Potulickiego. Obie te nazwy sprowadzam do zajmującego nas tu Lusówka, w tychże bowiem regestrach zowie się Lusowo *Losowem*; z téj pisowni mógł być powstać *Losowiec*; *Lisówka* zaś nie było w regestrach z r. 1580, jak objaśnia ich wydawca, który porównując i uzupełniając je z lat kilku, zamieścił, jak wnioskuje, dwie odmienne nazwy, wyrażające jedną i tę samą miejscowość.

Około r. 1773 rozgraniczono Lusówko z Lusowem i Sierosławiem.

Na południe od Lusówka, na krawędzi lasu, stoi dom leśniczy, a na wschód, w pobliżu południowego wybrzeża jeziora Lusowskiego osada i folwark **Ottowo**; na południowym zaś wschodzie od tegoż Ottowa, na gościńcu poznańsko-bukowskim stoi zwana z niemiecka *Sandkrug* karczma **Piaski**)** i należąca do dóbr Lusowskich posiadłość **Polityka**.

---

*) Łukaszewicz, Kr. Op. Hist. Kośc. par. I, 257 i 8.

***) Mapa Chrzanowskiego.

Polityka graniczy od zachodu z **Sierosławiem**. Sierosław wcielony był w r. 1288 do parafii Lusowskięj, do której dotąd należy.

W r. 1316 pisał się z Sierosławia Stefan Opalis, a w r. 1580 należała ta wieś do Jana Sierosławskiego.

Roku 1647 założyła tu kościół Braci Czeskich Barbara Miękicka, ówczesna dziedziczka. Jedynym, znanym ministrem przy tym kościele był Jakób Epenet. Później, gdy wieś ta przeszła w ręce rodziny katolickiej, zamieniono ten kościół na kaplicę katolicką, którą w r. 1783 odnowił Michał Neyman, ówczesny właściciel Sierosławia.

Okolo r. 1773 rozgraniczone Sierosław i Lusowo z Lusówkiem.

Na zachód od Sierosławia w lesie Więckowickim, stoi dom leśniczy **Drwęca** lub *Drwęsa* zwany.

Więckowice należały w r. 1580 częściowo do Jakóba Niegolewskiego, Anny, Fabiana i Stanisława Więckowskich.

Tuż pod Więckowicami, ku zachodowi, nad jeziorem Niepruszewskim, którego część północno-wschodnią przecina granica powiatu poznańskiego, stoi folwark **Więkówko**.

Wydawca Regestrów poborowych z r. 1580 odsyła nie istniejące dziś w parafii Niepruszewskiej *Radwankowo* do *Mniejszych Więckowic*, leżących wówczas pustkami. Zachodzi przeto co do tożsamości Więkówka wątpliwość, której nie wyjaśnia znany nam z Woluminów Praw szczegół, że ok. 1773 Krzycki, stolnik poznański, dziedzic *Radwankowa*, wiódł spory graniczne z Rozbięckim, właścicielem pobliskich wsi Brzoza i Grodziszczko.

Pod Więckówkiem wrzyna się klinem granica powiatu bukowskiego, zagarniając leżące na wschodnim wybrzeżu jeziora *Niepruszewskiego**) Zborowo i Zborówko, a na południe-wschód od Więckówka, przy drodze żelaznej poznańsko-zbąszyńskiej, leży **Dupiewo**, wieś kościelna, w nowszych czasach *Dopiewem* przezwana.

Kościół w Dupiewie założyć miała w r. 1445 Katarzyna Zginalka, ówczesna dziedziczka.

Około r. 1510 należała ta wieś do Łukasza Górki, który umarł biskupem kujawskim, a w r. 1580 do ówczesnego kasztelana poznańskiego.

Przed r. 1695 istniał tam szpital.

W r. 1764 Augustyn Działyński, dziedzic Dupiewa, odnowił tam kościół, który w r. 1798 afiliowanym został do Konarzewa.

Z Dupiewem graniczy od wschodu **Dupiewice**, niewłaściwie *Dopiewcem* zwany.

W r. 1380 pisał się Prandota z Dupiewca, a w roku 1580 należała ta wieś do ówczesnego kasztelana poznańskiego.

Pod Dupiewcem powstaje strumień, który płynie od zachodu ku wschodowi, oblewa Gołuski, mija Głuchowo i w Komornikach uchodzi z prawego brzegu do Rzeki Ciemnej, wpadającej pod Łęczycą do Warty.

Około r. 1297 pozwolił Jan, biskup poznański, sołtysowi komornickiemu Zdotowi wystawić młyn na tej rzece, zwaną Ciemną w odnośnym dyplomie.

Na północ od Dupiewa znajduje się osada **Podłożynki**, a nieco dalej należący do dóbr Więckowickich

---

*) Jezioro Niepruszewskie zwane także Ciesielskiem, łączy się z jeziorem Tomickiem od południa.

dom leśniczy **Działy i Pokrzywnica**, folwark sierosławski.

Na wschód od Pokrzywnicy rozciągają się od gościńca bukowskiego popod Dąbrówkę **holendry Zakrzewskie**, *Zakrzewem lub Czterema Wiatrakami*, a z niemiecka *Vierwindmühlen* zwane.

Między temi holendrami, Sierosławiem, Więckowicami, Dupiewcem i Dąbrówką stoi las, należący częściowo do Pałędzia, Więckowic i Dąbrówki.

Na północnej krawędzi tego lasu, pod Zakrzewem, znajduje się dom leśniczy, i drugi taki na południowej, pod Pałędziem.

Wieś Pałędzie, przy drodze żelaznej poznańsko-zbąszyńskiej, należała w r. 1580 do Andrzeja Dąbrowskiego; od północy graniczy z **Dąbrówką**, w pobliżu której stoi pierwszy dworzec przystankowy rzeczonyj drogi.

Po prawym brzegu oblewającej tę wieś rzeki Ciemnej wznoszą się dwa okopy t. zw. szwedzkie. Większy z nich, o 250 kroków objętości i 60 kroków średnicy, przedstawia wał kolisty z rowem, a drugi nasyp zwyczajny, kształtu nieco konicznego, także z rowem. Dyr. Schwartz, który je rozkopał znalazł w nich kości i skorpury o typie t. zw. wałowym.

Dąbrówka należała w r. 1580 do Andrzeja Dąbrowskiego; graniczy od północy z **Dąbrową**.

W r. 1365 zamieniła kapituła poznańska nie istniejące już Biskupice z pod Bnina na Dąbrówę, dziedzictwo ówczesne Wojciecha z Jaskowa, podczaszego kaliskiego. Zamianę tę potwierdził w r. 1367 król Kaźmirz.

W r. 1580 posiadał Dąbrówę Sebastian Dąbrowski. Tuż pod wsią, ku wschodowi, stoi folwark **Gurowo**.

Na łąkach Dąbrowskich bierze początek **Rzeka**

Ciemna, płynie przez Dąbrówkę ku południowemu wschodowi, przecina drogę żelazną, przyjmuje z prawego brzegu toczący się od Dupiewca strumień w Komornikach, które oblewa; następnie mija Wyrki, płynie pod Wyrami i poniżej Łęczycy uchodzi z lewego brzegu do Warty.

W kierunku południowo-wschodnim od Dąbrowy leży wieś kościelna **Skórzewo** i folwark **Skórzewko**. Z Skórzewa pisał się Drogosław, herbu Abdank, ojciec Pietrzyka, proboszcza katedralnego, którego kapituła przez tajemne głosowanie wybrała biskupem poznańskim w r. 1265. *) Łukaszewicz wnioskuje ztąd, że w Skórzewie istniał przynajmniej od środka XIII wieku kościół parafialny, którego erekcja datuje się dopiero od roku 1300.

W roku 1306 był dziedzicem Skórzewa jakiś *Cirnechus*.

Pod r. 1399 występuje Jerzy, rektor kościoła Skórzewskiego.

Dziedzicami téj wsi byli w r. 1464 Wincenty i Jakób Skórzewscy, w r. 1580 Sebastyan Dąbrowski, w r. 1628 Andrzej z Bukówca Dąbrowski i Wawrzyniec Skórzewski, albo jeden z nich, a w r. 1785 Floryan Wyssogota Zakrzewski, podczaszy wschowski.

W kościele Skórzewskim znajdują się groby rodzinne Skórzewskich i sześć starożytnych wizerunków, jak domyśla się Łukaszewicz, tejeż rodziny członków.

Skórzewko należało w jednej części do Sebastyana Dąbrowskiego, a w drugiej do Jana i Wawrzyńca Skórzewskich.

---

*) Kronika Godysława Paska i Długosz.

W pobliżu Skórzewa i Wysogotowa powstaje rzeczka, tocząca się między Skórzewkiem i Skórzewem, poniżej którego rozdziela się na dwa ramiona; północne z nich przyjmuje pod Junikowem płynący od Ławicy strumyk, a poniżej Junikowa strugę z pod Marcelina; południowe zaś ramię oblewa Rudnice i Fabianowo, poniżej którego łączy się z północnem; w Żabikowie przyjmuje ta rzeczka z prawego brzegu oblewającą holendry „Lasek“ strugę i pod Lubonią wpada z lewego brzegu do Warty.

Skórzewo graniczy od wschodu z **Junikowem**.

Jan II, biskup poznański, dał w r. 1287 Janowi, Jakóbowi, Mikołajowi i Stefanowi, synom Jakóba, wieś Junikowo w zamian za Krerowo z pod Środy.

Junikowo było własnością kapituły poznańskiej aż do nowszych czasów; obecnie należy do Niemca.

Ku północy od tej wsi, niedaleko od folwarku **Palacza**, stanął w nowszych czasach jeden z wysuniętych fortów poznańskich.

Z Junikowem graniczy od zachodu **Górczyn**.

Na Górczyn, własność niegdyś Sędziwoja, podkomorzego, zamieniwszy Przemysław II Kopojo z pod Zagórowa, nadał w r. 1284 Henrykowi *de Thonch*, mieszczanowi poznańskiemu, wieś Górczyn celem osadzenia jój na prawie niemieckiem i ustanowił go tam sołtysem dziedzicznym, kościołowi zaś poznańskiemu wyznaczył dwa wolne łany na Górczynie.

Następnego roku (1285) uposażył tenże Przemysław ołtarz św. Jadwigi w katedrze poznańskiej, nadając wikaryuszom posiadłość zwaną *Kalko*, przyległą do Górczyna, z którym prawdopodobnie złała się z czasem; na samym zaś Górczynie wyznaczył im dwadzieścia łanów.

W r. 1299 dał Władysław Łokietek część swoją Górczyna miastu Poznaniowi na utrzymanie czterech kuszowników i tyłu strażników.

Pod r. 1390 oznajmiają rajcy miasta Poznania, że Wojciech Czabaj nabył sołectwo Górczyńskie od dzieci Alberta; — w roku 1469 sprzedał je miastu Jan Słupski.

W r. 1580*) należał Górczyn częściowo do wikaryuszów katedry poznańskiej i do miasta Poznania.

„Odtąd (1469) mówi Łukaszewicz w Opisie miasta Poznania, I, 228, cały Górczyn należał do Poznania; w roku atoli 1600 Piotr Górczyn, rodem z Górczyna, z rodziny wiejskiej, zwanój Boruckimi, kanonik krakowski i wikaryusze przy katedrze poznańskiej mając jakieś pretensye do sołectwa w Górczynie, składającego się z czterech łanów roli, wytoczyli miastu proces, który się 9 lat ciągnął. Nareszcie wyrok trybunalski w r. 1609 zapadły przysądził sołectwo górczyńskie miastu, ale mu zarazem nakazał wypłacić Piotrowi Górczynowi po 40 grzywien od każdego łanu w przeciągu 6 niedzieli; pretensye zaś wikarych odrzucił całkiem, zostawiwszy ich atoli przy posiadaniu pewnych ról w Górczynie, które oni w tymże samym roku miastu za 5000 złp. odprzedali. W roku tedy 1610 objęło miasto w posiadłość swoją cały Górczyn i od tego czasu jest on własnością jego, lubo jeszcze na początku XVIII wieku kapituła poznańska rościła pretensye do kilku śladów roli w Górczynie; wszakże dekret komisarSKI z r. 1730 nakazał

---

*) Wykazaną w Regestrach Poborowych z tegoż roku część Górczyna, należącą do Wawrzyńca Kierskiego uważam za błąd drukarski.

kapitulę wieczną w tej mierze milczenie... Mimo tego, musiało miasto w r. 1789 zrobić z kapitulą komplanacyę, na mocy której za wspomniane ślady w Górczynie dało kapitule pastwiska kawał przy młynie Nadolniku.“

Z Górczyna wracając do Poznania napotykamy na pojedyncze domostwa, ogród z browarem, zwanym *Zameczkiem (Feldschloss)*, fabrykę *Urbanowskiego*, zabudowania tworzące przedmieście *św. Łazarza*, cmentarz żydowski i posiadłość *Mullakshausen*.

Na wschód od tej osady znajduje się główny dworzec poznańskich kolei żelaznych, od którego prowadzi ku północy droga do Poznania, a ku wschodowi drożyna do zagajen fortecznych, któremi przybywamy na *Wildę*, nie wstępując do miasta.

Wilda zwała się pierwotnie **Wierzbicą** i składała się od niepamiętnych czasów z dwu części, jak dotąd z Dolnej i Górnej Wildy. Nazwę *Wierzbice* uważam za zbiorową, wyrażającą obie części wsi.

Pod Wildą, na polu gospodarza Witkowskiego, odkryto znaczne cmentarzysko, na którym miejscami jedna przy drugiej stała popielnica i znajdowały się różne naczynia o najrozmaitszych kształtach, z ozdobami. W jednej z tych popielnic była igła żelazna i druga bronzowa.

Część Wierzbicy nadał w r. 1235 Władysław Odonicz kościołowi poznańskiemu, a Przemysław i Bolesław przekazali w r. 1253 obie Wierzbice tworzącemu się na lewym brzegu Warty miastu Poznaniowi.

W XV wieku, jak twierdzi Łukaszewicz, zaczęto przezywać Wierzbice Wildą od Wildów, zamożnej rodziny poznańskiej. Regestra tymczasem poborowe z 1580

roku zowią tę wieś jeszcze Wierzbicą; wypada ztąd, że nazwa Wildy ustalała się dopiero po tym czasie.

We wsi posiadało miasto znaczny folwark, który wraz z innemi dzierżawił w r. 1744 Stanisław Korwin Bienkowski.

Wildę oblewa od strony południowej i wschodniej struga, która powstaje na północ od Górczyna, przecina wszystkie zdążające tam do Poznania drogi żelazne i łączy się z strumieniem płynącym z Dębiny i w pobliżu osady Eldorado wpada z lewego brzegu do Warty.

Za Wildą stoi zakład *Garczyńskiego*, przeistoczony z założonego w nowszych czasach klasztoru *Sacre Coeur*, a nieco dalej *Willa Sterna*.

Z Wildy prowadzi drożyna do **Dębca**, mylnie *Dębicami*, a z niemiecka *Dembsen* zwanego.

Pod Dębciem wykopano srebrne kolczyki i także monety z X—XII stulecia, między którymi znajdowały się anglo-saskie.

Wieś ta należała niegdyś do miasta Poznania. O starożytności jej nie posiadam żadnych wskazówek; jest przecież pewne prawdopodobieństwo, że dalekich sięga wieków, jużto z powodu sąsiedztwa z tak znacznym jak Poznań miastem, już to z powodu wczesnego osiedlania tych okolic; zdaje się więc, że nazwa Dębca z nowszych pochodzi czasów. Wspominane np. w toku tej pracy kilkakrotnie Regestra poborowe nie znają osady tego nazwiska, natomiast wykazują w parafii św. Marcińskiej należąca do miasta Poznania wieś **Gaj**, która nie istnieje i która też może nie jest pierwotną tej osady nazwą; zachodzące zaś w dokumencie lokacyjnym z roku 1253 i nieodgadnięte dotąd *Pęclaw* (*Panclaw*), *Szydłów* (*Schid-*

low) i Bogucin (*Villa Boguthe*) nie przypominają brzmieniem swoim ani Gaju, ani Dębca.

Pod Dębcem, ku zachodowi stanął w nowszych czasach jeden z wysuniętych fortów poznańskich.

Idąc dalej w tym kierunku, przybywamy do wpadającej pod Lubonią do Warty rzeczki, nad którą stoją cegielnie *Fabianowskie* i leży wieś **Fabianowo**, własność niegdyś kapituły poznańskiej.

W pobliżu jednej z wspomnianych cegielni, na łące, wykopano cztery dzbanki, z których jeden, 23 cent. wysoki, w kształcie amfory, z dwoma uszkami, dobrze był zachowany.

Roku 1580 trzymał Fabianowo Wawrzyniec Kierski.

Tuż pod Fabianowem leży **Rudnica**, zwana też *Rudnicami*.

Rudnicę nadał Przemysław II Paniom Dominikanom poznańskim w r. 1283 według Długosza i Bzowskiego, w roku zaś 1296 według Kodeksu Wielkopolskiego.

Regestra poborowe z r. 1580 odsyłają do przypisku „*Rudnice deserta*“ Konarzewo, co mnie się zdaje być błędem drukarskim, zamiast odesłać Komorniki; do parafii bowiem Komornickiej Rudnica dotąd należy.

Na zachód od Rudnicy i Fabianowa leży folwark **Twardowo** i wieś **Plewiska**, znana w r. 1237 i prawdopodobnie należąca już wówczas do dóbr biskupich.

Plewiska zachodzą także w dyplomatach z r. 1307. Jan, biskup poznański, sprzedaje w r. 1335 część Plewisk sołtysom Pawłowi i Michałowi, braciom, celem osadzenia tej wsi na prawie niemieckiem.

Tuż pod Fabianowem ku południu, na trakcie stę-

szewskim leży **Kotowo**, a o pół mili dalej, nad Rzeką Ciemną, przy ujściu płynącego od Dupiewca strumienia, **Komorniki**, wieś kościelna, własność niegdyś biskupów poznańskich.

Łukaszewicz domyśla się, że w Komornikach istniał kościół już w XII lub XIII w.

Okolo r. 1297 nadał Jan, biskup poznański tę wieś sołtysowi Zdoth'owi celem osadzenia jęj na prawie niemieckiem. Nadanie to potwierdził w r. 1307 pod dniem 3 listopada biskup Andrzej, stawiając Bertrama, mieszczana poznańskiego, w miejsce Zdoth'a, który był utracił swe prawa, i tegoż samego dnia zezwała na sprzedaż sołectwa komornickiego Tomaszowi i synom jego.

Komorniki zachodzą także w dyplomatach z r. 1365 i 1367, pod rokiem zaś 1383 występuje rektor kościoła komornickiego.

W r. 1580 tworzyła ta wieś wraz z przyległemi sobie włościami osobną parafię.

Przed r. 1695 wystawić tu mieli nowy kościół murywany pod tytułem św. Andrzeja apostoła, wieśniacy z Komornik, Plewisk i Fabianowa.

Między r. 1725 i 1736 afiliowanym był kościół komornicki do św. Marcina w Poznaniu.

Z Komornikami graniczy od północnego zachodu **Głuchów**, leżący nad strumieniem z pod Dupiewca.

Głuchów nadanym był w r. 1252, odnośnie 1280, klasztorowi Owińskiemu; w r. 1580 trzymał tę wieś ksiądz Jarosz Choiński.

Na północ-zachód od Głuchowa leżą **Gołuski**, własność niegdyś kapituły poznańskiej, a na południo-zachód **Chromęcice**.

W r. 1399 przysądza Sędziwój, wojewoda poznań-

ski, Mikołajowi z Chomęcic jedną połowę wsi, a macosze jego drugą, w roku zaś 1580 należała jedna część wsi do Macieja, a dwie części do Piotra Chomęcickich.

Z Chomęcicami graniczy od zachodu **Konarzewo**.

Kościół konarzewski istniał przed 1445 r.

W r. 1580 należała wieś do Doroty Konarzewskiej, a w r. 1628 do Pawła Ostaszewskiego.

W Konarzewie stał wówczas nowy kościół z cegły palonéj, poświęcony w r. 1636 pod tytułem św. Marcina biskupa i św. Pawła w okowach, i restaurowany około r. 1695 przez Andrzeja Radomickiego, kasztelanica kaliskiego, starostę osieckiego. W roku nareszcie 1778 przyozdobili tę świątynię Władysław Gurowski, marszałek w. ks. lit., i żona jego Anna z Radomickich, pierwszych ślubów Działyńska.

W kościele konarzewskim znajduje się kilka wizerunków bez podpisów, wizerunki zaś z nowszych czasów, jako to Andrzeja Radomickiego, wojewody poznańskiego, którego zwłoki spoczywają w marmurowej trumnie bez najmniejszego napisu, w sklepie kościoła, Augustyna Działyńskiego, wojewody kaliskiego, i Anny z Radomickich Gurowskiej zabrał do Kurnika Tytus hrabia Działyński.

Roku 1580 istniało w parafii konarzewskiej **Konarzewko**, własność Andrzeja Dąbrowskiego, które albo złało się z Konarzewem, albo téż inne przybrało nazwisko.

Na zachód od Konarzewa leżą **Podłożyny** i **Żarnowiec**, a nieco dalej, na zachodnio-południowej krawędzi powiatu, w pobliżu drogi żelaznej zbąszyńskiej, **Skrzynki**, własność niegdyś kapituły poznańskiej.

Podłożyny i Żarnowiec leżą nad odpływem jeziora *Niepruszewskiego*, które w r. 1330¹⁾ przekopem połączone zostało z jeziorem Tomickim. Ten przekop nie jest, jak się zdaje, uchodzącą poniżej Mosiny do Warty Samicą. **Samica** ta powstaje na zachód od Żarnowca, płynie od północy ku południowemu wschodowi, obraca młyn Tomicki, przepływa przez jezioro Tomickie, Krąplewskie, Witobelskie, Łódzkie i Demańczewskie, oblewa Stęszew i Mosinę i uchodzi z lewego brzegu do Warty między Niwką i Sowińcem. Przed wykopaniem kanału Oberskiego wpadała Samica, jak się zdaje, do *Mosinki*, z którą toczyła swe wody do Warty; Mosinka zaś wypływała z jeziora Strykowskiego i oblewała Modrze, Wrączyn, Zaparcin i Małe Srocko.

Na południe od Skrzynek leży **osada Tomicka**, także *Tomicami* zwana, z którą graniczą **Tomice**.

Wieś ta nazywać się miała²⁾ pierwotnie *Rybowkiem*; Mikołaj Tomicki, chorąży poznański ok. r. 1450, miał przezwać ją od nazwiska swego Tomicami. Podanie to odbiega zanadto od ówczesnego zwyczaju, według którego dziedzic od wsi brał nazwisko swoje, ażeby zasługiwało na wiarę.

Wspomniany Tomicki Mikołaj był ojcem Piotra, biskupa krakowskiego, kanclerza koronnego, który rodził się w Tomicach. Ten Mikołaj, a nie Piotr, jak mylnie twierdzą niektórzy, wystawił tu w r. 1463 kościół z cegły palonój. Przedtem należały Tomice do parafii w Słupi.

W r. 1557 bawiąc w Tomicach u Jana Tomickiego,

---

¹⁾ Kod. Wielk. Nr. 1773.

²⁾ Manuskrypt.

ówczesnego dziedzica, kilka tygodni duchowni Braci cze-
skich, odprawiali w kościele tamtejszym nabożeństwo
według obrządków tego wyznania.

Właścicielem téj wsi był w roku 1580 Piotr To-
micki.

W kościele tomickim pod chórem spoczywają zwłoki
założyciela, wspomnianego powyżej Mikołaja, chorążego
poznńskiego, a w ścianie po prawej stronie wmurowany
jest kamień ciosowy, na którym wyryta jest osoba w
zbroi z chorągwią i z odnośnym napisem. W r. 1524
położyć kazał syn Mikołaja, kanclerz, podobny pomnik
ze spiżu w ramach z kamienia. Obok znajduje się mały
piaskowiec, na którym jest wyryty herb, serce przeszyte
strzałą, a pod nim napis: „Tu leży A. Wałdowski z swo-
ją małżonką 1719 r.“

Dziedziczką Tomic w zeszłym stuleciu była Dorota
z Broniszów ks. Jabłonowska; obecnie posiada tę wieś
król niderlandzki.

Kościół budowany w stylu gotyckim, zatracił swą
pierwotną fizyonomią w skutek nieumiejętnej naprawy.

Na północ od Tomic, na przepływającej przez je-
zioro tomickie Samicy stoi **młyn Tomicki**.

Nad *jeziorem tomickiem* leżą Tomice, Mirosławki i
Lisówki, własność niegdyś kapituły poznńskiej.

W r. 1380 istniał w dobrach lisowieckich młyn.

Tuż pod Lisówkami, na wschodnio-południowym wy-
brzeżu wspomnianego co dopiero jeziora, wznosi się pa-
smo wzgórz, **Święconką** zwane.

Na tych wzgórzach, jak nosi podanie, pokutował
niegdyś konny myśliwiec z psami na smyczy. Poszuki-
wania archeologiczne, jakich podjął się tu dyrektor Schwar-
z nie miały żadnego skutku; badacz ten potrąca tylko o

kamieniu tak zwanym ofiarnym, który dawniej tam odkryto.

Na wschód od Lisówek leży **Trzcielina Szlachecki** i **Duchowny**, czyli, jak go teraz zowią *Mniejszy*.

Pod Trzcielinem, znalazł rzeczony badacz w torfowisku różne kości i pochodzące od świni błotnej szczęki. Rozkopanie zaś znajdującego się tam pagórka okazało się bezowocownem.

Trzcielina Szlachecki czyli Wielki należał w r. 1580 częściowo do Sylwestra Dębowskiego i Łukasza Gułtowskiego, Trzcielina zaś Duchowny czyli Mniejszy był własnością kapituły poznańskiej.

Na wschód od Trzcielina, na północnej krawędzi lasu Stęszewskiego, leżą **Wypalanki**, z niemiecka *Brand* zwane, i leśnictwo **Glinki**, a nieco dalej wieś **Rosnowo** (*Rożnowo?*), granicząca z Chomęciami i Komornikami.

Z Rosnowa pisał się Iwo między r. 1352 i 1378.

W dyplomatach zachodzi Rosnowo pod r. 1365 i 1367.

Roku 1580 posiadali tę wieś częściowo Marcin Chomęcki i Marcin-Anioł Rosnowski.

Tuż pod wsią, ku południowi, stoi folwark **Rosnowko**, należący w r. 1580 do Walentego, Macieja i Krzysztofora Chomęckich, a na trakcie poznańsko-stęszewskim, między Komornikami i holendrami Rosnowskimi, **Karczma Rosnowska**. Tuż pod tą karczmą oznacza Mapa sztabowa: *Marienberg*.

Rosnowskie holendry rozciągają się od wspomnianego traktu ku północy, wzdłuż jeziora bezimiennego i krawędzi wschodniej lasu Stęszewskiego.

Między temi holendrami a Rosnowem znajduje się

Waleryanów, posiadłość wchodząca w skład dóbr Rosnowskich.

Od holendrów idąc ku zachodowi lasem i traktem Stęszewskim, przybywamy do *osady Dębskiej*, graniczącej z Dębniem.

Wieś Dębno składała się w r. 1580 z dwu części, z których mniejsza należała częściowo do Zofii Dębińskiej i Stanisława Brodzkiego; obecnym właścicielem jest król niderlandzki.

Wieś ta leży na wschodnim wybrzeżu *jeziora Dębskiego*, które łączy się z jeziorami **Bochenek**¹⁾ i **Lipno**. Między temi dwoma jeziorami idzie trakt stęszewski. Mapa sztabowa nazwała pierwsze tylko i trzecie, jezioro zaś Bochenek mniemam być środkowym, nie wykluczając możliwości, że na innym znajduje się miejscu.

Na północ od Dębna stoi folwark **Józefowo**, dawniej *Naraczewem*, *Nazrazewem* i jeszcze inaczej zwany, a na północ-zachód folwark **Podgaj** i domostwo **Głogi** z pod Mirośławek.

Mirośławki, tuż pod Tomicami, na południowym wybrzeżu jeziora Tomickiego, należały w r. 1580 do Piotra Tomickiego, później do księcia Jabłonowskiego, a obecnie do króla niderlandzkiego.

Z Mirośławkami i Tomicami graniczą od wschodu **Jeziorki**, których jedną część posiadał r. 1580 Piotr Strzepiński, drugą Marcin, a trzecią Jan Jeziorkowscy.

Na południe-zachód od Jeziorek, na zachodnio-południowym krańcu powiatu poznańskiego leżą znane już

---

¹⁾ Manuskrypt.

w r. 1580 **Piekary**, które od południowego wschodu graniczą z Słupią.

Słupia leży na zachód od Stęszewa, na zachodnim wybrzeżu jeziora Strykowskiego, naprzeciw Sapowic.

Około r. 1140 nadała Elżbieta, pierwsza żona Mieszka Starego Słupię klasztorowi lubińskiemu.

Bolesław, syn Władysława Odonicza, potwierdzając w r. 1258, a Przemysław II w r. 1294 posiadłości tego klasztoru, wymieniają także Słupię.

W r. 1298 podczas podziału diecezji poznańskiej na archidyakonaty istniał tu już kościół.

W r. 1383 oznajmia Stefan, biskup chełmski (!), że Jakób sprzedał sołectwo w Słupi Piotrowi Czarnemu z Szewiec. Około tego czasu, jak się zdaje, przeszła Słupia w ręce biskupów poznańskich.

Kościół tutejszy pod tytułem Wszystkich Świętych ma erekcyę z r. 1399.

W XVI wieku, jak twierdzi Łukaszewicz, miał biskup Adam Konarski nadać tę wieś Jezuitom poznańskim; Regestra tymczasem poborowe z r. 1580 zapisują jeszcze biskupa poznańskiego jako właściciela Słupi.

Jezuici wystawili w miejsce starego nowy kościół między r. 1695 i 1737. Po zniesieniu ich nabył tę wieś Michał Małachowski, pułkownik wojsk polskich.

O ćwierć mili na południe od Słupi stoi dom leśniczy, od którego ciągnie się w tym kierunku granica powiatu poznańskiego wzdłuż zachodniego wybrzeża jeziora Strykowskiego, pozostawiając wieś Januszewice powiatowi bukowskiemu.

Jezioro Strykowskie, przeszło milę długie,

odpływa (Mosinką?) do kanału Oberskiego; na wschodnim wybrzeżu jego leżą Sapowice i **Stryków**.

Tym Strykowem ma być kodeksowy *Seregen*, gdzie w r. 1246 pod dniem 17 lipca książęta Przemysław i Bolesław potwierdzili kupno wsi Grodnicy.

Sapowice należały w r. 1580 do Jana Strykowskiego; graniczą od północnego wschodu z **Wielką Wsią** z nad jeziora *Wielkowiejskiego*, w pobliżu której, ku wschodowi, leży **Kraplewo**, w XVI stuleciu *Krapiewem* a w nowszych czasach *Kramplenem* zwana.

Kraplewo, na lewym brzegu Samicy, było w r. 1580 własnością w jednej części Sylwestra Dębowskiego a w drugiej Łukasza Gułtowskiego.

Jezioro Kraplewskie łączy Samica od północy z Tomickiem, od południa z Witobelskiem jeziorem.

Kraplewo graniczy od południa z miastem **Stęszewem**.

Pod Stęszewem wykopano dłoto dyorytowe, znajdujące się w zbiorach naszego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W r. 1858 znaleziono na gruzach probostwa stęszewskiego grób rycerza i w nim popielnicę, w której były kostki i popioły zmarłego. W kościele farnym przechowuje się skamieniałość, tj. kość kształtu ogromnego zęba, ważąca kilka funtów, tudzież drzwi żelazne, wykopane za Karola XII przez Szwedów, którzy je znaleźli szukając skarbów na miejscu, gdzie niegdyś stało zamczysko.

Przywilejem z dnia 28 października 1292 r. zamienił Przemysław II wieś *Stosevo* czy *Stessevo* wraz z częścią wsi *Młoda* na Krośno z pod Mosiny, należące wówczas do kapituły poznańskiej. Mniemanie, jakoby to *Stosevo* było Stęszewem zachwiał wydawca N. Kodeksu

Wielkopolskiego, objaśniając je Stęszewkiem z pod Pobiedzisk, które niegdyś było własnością wspomnianej kapituły.

W r. 1298 miał już istnieć kościół w Stęszewie, jak z ustanowienia archidyakonatów poznańskich wnioskuje Łukaszewicz; odnośny atoli dyplomata nie wymienia kościoła stęszewskiego; w roku dopiero 1315 spotykamy się z Andrzejem, rektorem tegoż kościoła.

Zdanie, jakoby w r. 1370 Stęszew już był miastem, nie jest oparte na znanych nam dokumentach.*)

W roku 1373 pisze się z Stęszewa, a nie z *Staszowa* jak chcą niektórzy, Przedpełko, późniejszy kasztelan międzyrzecki.

Pod r. 1380 występuje altaryzta Maciej *Sedlar* z Stęszewa.

W r. 1397 pisał się Mościc z Stęszewa. Ten Mościc zdaje się być zachodzącym między r. 1410 i 1424 tegoż imienia kasztelanem poznańskim, którego Morawski, V, 460, zwie „*Mostko ze Staszowa*“ i któremu wyznacza lata urzędowania między r. 1410 i 1420. Tłumacz *Dziejów Długosza* zwie go Mościckim raz z *Stąże-
na*, drugi raz z *Staszowa* (IV, 74 i 146).

Dziedzicem Stęszewa pisał się w r. 1429 Przedpełko, syn Mościca z Stęszewa, kasztelana poznańskiego.

Około r. 1446 należał Stęszew do Mikołaja z Stęszewa (*z Bnina*), który tu prawdopodobnie w miejsce drewnianego wystawił zamek murowany.

W r. 1458 dostarczył miał Stęszew, wyliczony w poczcie miast, sześciu żołnierzy pieszych.**)

---

*) Wuttke za A. Bäcka Die Prov. od. d. Grossherz. Posen i inni.

**) Raczyńskiego Kod. Wielk. 181.

Roku 1460 istniała tu szkoła, uposażona przez Mikołaja z Stęszewa.

Okolo r. 1468 wystawił tenże Mikołaj kościół z cegły palonéj w miejsce starego i wyjednał u władzy duchownéj wyniesienie go na kolegiatę pod tytułem św. Trójcy, która upadła w r. 1552.

Okolo r. 1595 należał Stęszew do Bartłomieja Pawłowskiego.

W r. 1642 wystawił Jan Glitowski, proboszcz miejscowy, kościółek pod tytułem Niepokalanego poczęcia N. M. Panny, który wyposażył Stanisław Maniecki, ówczesny dziedzic. — W miejsce starego postawił nowy kościółek w pierwszej połowie bieżącego stulecia Walenty Grzeszkiewicz, proboszcz stęszewski.

Przed r. 1663 istniał w Stęszewie kościółek św. Ducha, nowo odbudowany pod tytułem św. Anny i rozebrany w końcu zeszłego wieku. Przy tym kościółku stał wówczas szpital, w miejsce którego wystawił nowy Kazimirz Gołcki, ex-jezuita.

Okolo r. 1700 należał Stęszew do Piotra Bronisza, kasztelana kaliskiego, którego córka Dorota, pierwszych ślubów Radomicka, wniosła dobra stęszewskie księciu Jabłonowskiemu, kasztelanowi krakowskiemu. Ten sprzedał je w r. 1799 księciu Oranji, późniejszemu królowi niderlandzkiemu.

W roku 1704 złupił miasto generał szwedzki Mejerfeld.

Okolo r. 1726 naprawił kościół stęszewski dziedzic ówczesny, Jan Radomicki, wojewoda inowrocławski, generał wielkopolski, i opasał cmentarz murem.

Roku 1759 w końcu lutego zajęli miasto Prusacy, lecz cofnęli się niebawem przed Moskalami.

W r. 1761 po stoczonej utarczce zniszczyli Prusacy magazyny moskiewskie.

Podczas konfederacyi spalił miasto pułkownik rosyjski Drewicz.

W r. 1771 naprawiając, niemal od fundamentów, kościół Dorota z Broniszów ks. Jabłonowska, przystawiła po bokach dwie nowe kaplice. Przy téj budowie zatracił kościół stęszewski fizyonomię swoją pierwotną tj. gotycką, i usunięto podobno kilka nagrobków starożytnych. Dziś znajduje się tylko nagrobek wspomnianej Doroty, zmarłej w roku 1773, i ojca jej Piotra Bronisza, zmarłego w r. 4719, wraz z ich wizerunkami.

W r. 1848 ogłosił tu p. Rymarkiewicz niepodległość Polski i uzbroił tutejszych mieszkańców. W dniu 2 maja wkroczyli do miasta powstańcy pod dowództwem Domachowskiego; zniesiono urzędy pruskie i, jak twierdzą niektórzy, złupiono żydów — i Niemców, jak dodaje dr. Chrystyan Meyer. Wkrótce potem zajęli znów miasto Prusacy i trzymają je dotąd.

Zamczysko czyli *Pańska góra, Schlossberg* z niemiecka, tuż pod Stęszewem, w stronie południowej, jest nasypem, na którym niegdyś stało zamczysko dziedziców. Szwedzi odkopali tu drzwi żelazne, o których wspomniano już powyżej. Niesie podanie, że Pańska góra, w danej chwili, roztwiera się co lat dziesięć i że przy téj sposobności łaknąca skarbów niewiasta zapomina o swoim dziecku, które po latach, gdy góra znów staje otworem, znajduje tam bawiące się jabłkiem.

Na zachód, południe i południe-zachód od Stęszewa znajdują się różne domostwa leśnicze, a na zachód od Zamysłowa, między Strykowem i Stęszewem, stoi folwark **Strykówko**, nieoznaczony na nowszych mapach.

Ze Stęszewa, ku południowi, idzie trakt bity do Kościana, a drugi do Grodziska. Między temi traktami leży wieś **Zamysłowo** i **holendry Twardowskie**, także *Twardowem* zwane, od których, ku południowi, wiodą dwie drożyny, jedna do Wręczyna, druga do Modrza.

Pod Modrzem wykopano różne popielnice.

Modrze, kasztelania niegdyś i dziedzictwo książąt wielkopolskich, leży na północ od Kościana i na południe-zachód od Stęszewa, nad odpływem jeziora strykowskiego.

Modrze wniosła Elżbieta, córka Henryka Pobożnego, księcia na Szląsku, w posagu Przemysławowi I, księciu Wielkopolskiemu.

Roku 1246 było Modrze grodem, w którym rzeczony Przemysław wystawił jeden dyplom w tymże roku i dwa w r. 1257.

W roku 1265 umarła tu Elżbieta, wdowa po Przemysławie, której zwłoki spoczywają w katedrze poznańskiej.

Modrze zachodzi także w podziale dyecezyi poznańskiej z r. 1298, z kąd wnioskować można, iż podówczas tam już istniał kościół; w r. 1376 występuje jako świadek Mikołaj, pleban w Modrzu.

Między rokiem 1378 a 1385 pisał się z Modrza Mikołaj Łysy, kanonik poznański.

Kasztelanem był tu Przybysław w r. 1380, a Maciej z Jezierzyc i Paruszewa w r. 1388.

Pod napisem „Komisya Moderska“ stanęła na sejmie r. 1676, za Jana III, następująca uchwała:

„Odprawioną Komisją w Modrzu urodz. Andrzeja Boxe Radoszewskiego, kasztelana wieluńskiego, dzierża-

węę na uznanie przez niego erogowanych kosztów *secundum obloquentiam Actus Commissionis in toto approbujemy, salvis oneribus Reipublicae, Hibernis et quarta.*“

Przed r. 1695 istniał w Modrzu szpital.

Na mocy uchwały sejmowej z r. 1767 zamienił Ignacy Twardowski, wojewoda kaliski, wieś swoją dziedziczną Rumianek na Modrze, które dotąd było królewszczyzną. Uskutecznioną zamianę potwierdził sejm w r. 1772.

W nowszych czasach należało Modrze do hrabiny Engeströmowej z Chłapowskich, która tę wieś sprzedała Niemcowi.

W kościele Moderskim znajduje się nagrobek Antoneli z Zakrzewskich Potockiej, kasztelanowej rogozińskiej, zmarłej w r. 1815.

Modrze graniczy od wschodu z **Wrączynem**.

Kodeksowe *Wronczino* z roku 1339 nie jest tym, lecz Wrączynem z pod Pobiedzisk, jeżeli zachodzące w odnośnym dyplomie *Stanschevo* nie jest Stęszewem, lecz Stęszewkiem.

W skład dóbr Wrączyńskich wchodziły Zaparcin i Małe Srocko; dziedzicem ich był w roku 1609 Andrzej Grodziecki, a w r. 1646 Adam Grodziecki, kasztelan międzyrzecki, który będąc równocześnie właścicielem dóbr Będlewskich, podzielił cały ten kompleks dóbr między synów swoich; Będlewskie dostały się Stanisławowi-Zygmuntowi, a Wrączyńskie Kaźmirzowi.

W r. 1744 jest dziedzicem Wrączyna Józef z Potoka Potocki, kasztelan rogoziński, który z przyjaźni nadał wolny wrąb w lesie Wrączyńskim Kaźmirzowi Bieczyńskiemu, ówczesnemu w Modrzu proboszczowi, z warunkiem atoli, żeby następcy jego nie przywłaszczali so-

bie prawa tego. Po wspomnianym kasztelanie objął dobra Wrączyńskie najmłodszy syn jego, Ignacy, który je sprzedał bratu stryjecznemu, Maksymilianowi Potockiemu. Ten połączył znów dobra Wrączyńskie z Będlewskimi i przekazał je synowi, dziedzicowi współczesnemu, Bolesławowi Potockiemu. *)

Mając pod ręką streszczenie testamentu, jaki sporządził wspomniany powyżej kasztelan rogoziński w dniu 28 maja 1781 r. czyli w tydzień przed śmiercią, oprzeć się nie mogę pokusie, ażeby niektórymi ustępami nie podzielić się z Czytelnikiem.

Testator życzy sobie, ażeby ciało jego spoczywało w grobie „ojczystym to jest OO. Karmelitów Bosych u św. Józefa w Poznaniu.“

Między ubogich i żebraków rozdadzą sukcesorowie jego 500 złp. i sprawią dla dwunastu dziadów płaszcze sukienne koloru niebieskiego z „obszlegami pomarańczowemi.“

Żegnając się następnie z małżonką swoją, kasztelanową rogozińską, Antonelą z Zakrzewskich Potocką, przekazuje jój karetę i sześć koni, a błogosławiąc dzieciom, zapisuje Stanisławowi, pułkownikowi kawaleryi narodowej, parę sukien z garderoby, które sobie wybierze, i paś orzechowy chiński ze złotem; Aleksandrowi, kasztelanicowi rogozińskiemu, flintę dwururową i pistolety, a najmłodszemu Ignacowi bibliotekę całą, salaterek srebrnych cztery, wagę złotą, łyżkę jedną i noży par sześć, półmisków srebrnych dwa, lichtarzy cztery, makatę i kobierczyk. Córce Annie z Potockich Niegolewskiej, staroście pobiedziskiej, przekazuje dwa zwierciadła z pa-

---

*) Manuskrypt.

radnego pokoju, a córce Józefie, późniejszej Kwileckiej, także dwa zwierciadła z tegoż pokoju, wielki zegar stółowy i miednicę. Wnukom wreszcie: Apolinarowi zapisuje ogiera karego, a Chryzostomowi Niegolewskiemu, starościcowi pobiedziskiemu, źrebię kare od kasztanowatej klaczy.

Znajdujący się w zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Nauk rękopis, z którego tu czerpię, zawiera następującą anegdotę:

„Był tu kiedyś stary pałac w ruinach, który dopiero przed kilku laty rozebrano. W jednym skrzydle tego pałacu było jeszcze niedawno kilka pokoi do użycia, w których zwykle gości lub obcych umieszczano. Zdarzyło się, iż raz jednego przybyło wojsko do wsi, to jest kilku oficerów i kilkunastu żołnierzy, a jak zwykle, oficerów umieszczono w owym pałacu. Na jednego z nich zrobiło to pomieszkanię straszne wrażenie, a pomnożył je jeszcze na wieczór służący ich, opowiadając, iż słyszał od ludzi, że tu strasznie pokutowało. Z niemałym zdziwieniem spostrzeżono na drugi dzień rano tych oficerów rozłożonych pod lipą i smacznie zasypiających. Oni dopiero opowiadali, iż w pałacu wytrzymać nie mogli, gdyż w nocy strasznie coś po ścianie drapało, łańcuchami brząkało itd. Wskazali nawet ścianę, gdzie się znajdował komin zamknięty drzwiczkami drewnianymi i z kądem największy szelest wychodził. Nagle, w czasie tego opowiadania, zaczęło znów coś drapać i brząkać w kominie, chciano się więc o powodach tego przekonać, lecz skoro tylko otworzono drzwi od komina, wyleciała sowa, która jakimś przypadkiem spadłszy na dół komina na będące tam potłuczone butelki, taki brzęk wydawa-

ła. To zdarzenie owych oficerów niemałego nabawiło wstydu.“

W przekonaniu, że tą powiastką rozweseliłem czytelnika, wracam do mego, mniej zabawnego przedmiotu.

Na polach wrączyńskich znajduje się pewne miejsce **Wymokłem** zwane od niskiego położenia swego; dawniej było topieliskiem, dziś przez wykopanie głębokich rowów stało się urodzajną i żyzną rolą.

W lesie wrączyńskim istnieją miejscowości: *Czagi, Brzezcie, Nivki, Lipówka, Zakrętak i Laskowe.*

Na wschód od Wrączyzna stoi folwark **Goździchówko**, nadany podobno*) w r. 1460 przez Mikołaja dziedzica Zaparcina i Srocka Mikołajowi Gunstyńskiemu, plebanowi w Łodzi. Regestra poborowe z r. 1580 nie wykazują Goździchówka, które od północy graniczą z co dopiero wspomnianym **Zaparcinem**.

Czy ten Zaparcin jest wsią *Zaparcice*, nadaną około r. 1283 paniom Dominikankom poznańskim przez Przemysława II, nie śmiem przesądzać.

Od r. 1609 dzieli Zaparcin losy Wrączyzna.

Koło Zaparcina i Goździchówka idzie bity trakt stęszewsko - kościański, na którym, w tej okolicy, stoi karczma **Labędź**, tak jeszcze zwana w r. 1821, a dziś przetłumaczona na *Schwankrug*; tuż przy niej leży **Srocko Małe**, znane już w r. 1460, w którym to czasie pisał się Mikołaj z Zaparcina i Srocka.

Od r. 1609 wchodzi to Srocko w skład dóbr wrączyńskich.

---

*) Manuskrypt.

Srocko Nowe zowią się huby, odbudowane po separacji w tychże dobrach.

Na wschód-południe od Małego Srocka, poza granicami powiatu poznańskiego, oznacza mapa Chrzanowskiego *Okopy szwedzkie*, na które, przy tej sposobności, zwracam uwagę szanownego kolegi z powiatu kościańskiego.

Srocko leży na zachodniej krawędzi lasu wrączyńskiego, który łącząc się z lasem będlewskim tworzy odłą kawał granicy południowej powiatu poznańskiego.

Kanał Oberski obrasza południową część tych lasów.

Na północnej krawędzi, po obu wybrzeżach jeziora Demańczewskiego, leżą **Demańczewo Stare i Nowe**, czyli *holendry Demańczewskie*.

Jezioro Demańczewskie zlewa się z jeziorem Łódzkim; przez obadwa płynie Samica; z holendrami graniczy od wschodu **Będlewo**.

Z Będlewa pisali się w r. 1343 Mikołaj, brat Jana, biskupa poznańskiego, w r. 1367 Wojciech, kanonik poznański, i w r. 1397 nieznan nam bliżej Wawrzynek.

Około r. 1646 posiadał tę wieś Stanisław-Zygmunt Grodziecki, a później Maksymilian Potocki, ojciec obecnego jej dziedzica.

Będlewo graniczy od północnego wschodu z **Łodzią**, wsią kościelną, leżącą nad *jeziorem Łódzkim*, przy grobli, która rozdziela to jezioro od Witowelskiego.

Z Łodzi pisał się około r. 1271 Sędziwój, ojciec Jana, biskupa poznańskiego, i występującego pod r. 1343 Mikołaja z Będlewa.

W r. 1298 istniał kościół w Łodzi, wymieniony w podziale dyecezyi poznańskiej na archidyakonaty.

Między rokiem 1366 i 1368 pisał się Marcin z Łodzi.

Około r. 1580 posiadali tę wieś częściowo Jan Marszewski, podsędek kaliski, i Wojciech Ciświcki.

W roku 1610 stanął w miejsce starego nowy kościół, jak o tem świadczy odnośny napis nad ołtarzem.

Około r. 1628 był Piotr Ossowski, kalwin, kolatorem kościoła Łódzkiego, który po upływie kilkudziesięciu lat dopiero, poświęconym został ok. r. 1673 przez Maryana Kurskiego, sufragana poznańskiego.

Na cmentarzu znajdują się dwa nagrobki t. j. Stanisława i Zuzanny Potockich, dziedziców pogranicznego Będlewa, zmarłych w końcu zeszłego stulecia.

Z Łodzi prowadzi drożyna wzdłuż jeziora Witowskiego do Stęszewa na **Witowie**, leżące nad Samicą i na północno-zachodniej kończyźnie rzeczonoego jeziora.

Dzisiejsze nazwisko *Witobel* uważam za skażenie pierwotworu.

Mapa Chrzanowskiego oznacza dwie wsie téj nazwy, jedną na południe, a drugą na południe-wschód od Stęszewa. Regestra poborowe z r. 1580 wykazują Witowie, własność ówczesną Łukasza Gułtowskiego, w parafii Stęszewskiej, drugie lub to samo, własność częściową tegoż Gułtowskiego i Sylwestra Dębowskiego, w parafii Łódzkiej, i trzecie, mniejsze, *Witowie minus*, w parafii Trzebawskiej. Dziś istnieje tam jedna tylko téj nazwy wieś, należąca obecnie do króla niderlandzkiego.

Na północ od Witowla, na lewym brzegu Samicy, naprzeciw Stęszewa, leżą **Chmielniki**, mylnie *Chmielnikiem* zwane, siedziba rządu klucza stęszewskiego.

Istnieje tam wiatrak **Zalowy**, tak podobno nazywany od żali czyli cmentarzyska przedhistorycznego, które znajdować się ma w pobliżu.

Dawnemi czasy miało mieszkać w Chmielnikach wiele garbarzy; ztąd sadzawka prawie już wyschnięta nazywa się dotąd Garboleską.¹⁾

O Zamczysku wspomniano już pod Stęszewem.

Na wschód od Chmielnik i Witowla, przy gościńcu Łódzko-rosnowskim, w pobliżu jeziora góreckiego, leży **Trzebawie**, zwane dziś *Trzebowem*.

Książęta Przemysław i Bolesław potwierdzając w r. 1241²⁾ komesa Przedpełki posiadłości, wyliczają między niemi także *Trzebawy* czyli Trzebawie.

Pod r. 1358 występuje Piotr, soltys Trzebawia.

W roku 1426 pisał się Piotr Korzbok z Trzebawia.

Przed r. 1510 był tu kościół parafialny, do którego w r. 1580 należały wsie: Trzebawie, Sowiniec, Jarosławiec, Niwka i nie istniejące już Witowle mniejsze.

Właścicielami częściowymi Trzebawia byli w roku 1580 Jan Marszewski i Jan Ciświcki.

W roku 1628 nie było już kościoła trzebawskiego.

Z Trzebawiem graniczy od północy **Górka**.

Z Górki pisał się Piotrko w r. 1358.

Regestra poborowe z roku 1580 nie wykazują téj wsi.

W pobliżu Trzebawia i Górki znajduje się dość znaczne jezioro z trzema wysepkami, z których jedną,

---

¹⁾ Manuskrypt.

²⁾ Kod. Wielkop. Nr. 231.

tj. środkową i największą, określa mapa Chrzanowskiego *Zamkiem*. Niemieckie mapy zowią to jeziorem *Gorkaer-Schloss-See*; poprawnej nazwy polskiej nie znam; nazwałbym je np. *Góreckiem* lub *Zamkowym* jeziorem; Encyklopedia Powszechna zowie je *Górką*; byłoby to jezydyne w granicach Rzpltej jezioro tak nazwane, z kąd wnioskuje, że jezioro Górką zwać się w ogóle chyba nie może.

O zamku zaś na jeziorze, prawdopodobnie w gruzach, zechcą czytelnicy miejscowi przesłać nam znane sobie szczegóły i podania. Jezioro to, otoczone z trzech stron lasami, ma niezawodnie historią swoją, którą wartyoby ocalić od zapomnienia.

Na północ od tego jeziora, na wschodnio-południowym krańcu powiatu poznańskiego i na południowej krawędzi lasu rosnowskiego, leży **Jarosławiec**, którego właścicielką była w r. 1580 Jadwiga Kokalewska (może Kąkolewska).

Od Jarosławca ku północnemu zachodowi ciągną się tuż popod Wypalanki i Glinki cztery pomniejsze, wąskie jeziora, z których jedno, na lewo od traktu poznańskostęszewskiego, zowie się **Jeziorkiem**, a z niemiecka *Der kleine See*.

Na północ-wschód od Jarosławca, na lewym brzegu rzeki Ciemnój, w pobliżu jej ujścia do Warty, leży **Łęczycza**.

Wieś ta w r. 1580 była własnością częściową Piotra Potulickiego, Jana Ciświckiego i Jana Kurowskiego, na innem miejscu Kusowskim zwanego; od północnego zachodu graniczy z **Wirami**, poprawniej może mówiąc z *Wyrami*.

W roku 1355 zastawił Jakusz z Rogalina wieś swoją dziedziczną Wiry Janowi, biskupowi poznańskiemu.

Kościół istniał tu przed r. 1510; właścicielami wsi byli wówczas Grodzińscy, w r. 1580 należała ona częściowo do Piotra Potulickiego, Jana Ciświckiego i Jana Kurowskiego, a w r. 1663 do Anny Zbijewskiej.

„Miał ten kościół, opiewa przytoczona przez Łukaszewicza wizyta z r. 1663, niegdyś kielich srebrny, krzyż srebrny z relikwiami i puszkę do N. Sakramentu z takiegoż kruszcu. Wszystko to zabrał w czasie szwedzkiego najazdu Jan Szoldrski, podczaszy poznański i do tąd nie zwrócił.“

W miejsce starego wystawili nowy kościół z drzewa w r. 1748 Augustyn, wojewoda kaliski, i Anna z Radomickich Działyńscy.

Wiry leżą na lewym brzegu Rzeki Ciemnej i graniczą z północnego zachodu z **Wirkami**, czy też *Wyrkami*.

Jeżeli te Wirki są wykazanem w Regestrach poborowych z r. 1580 *Wiery minus*, należały one wówczas częściowo do Piotra Potulickiego, Jana Ciświckiego i Jana Kunowskiego.

Nasuwająca mi się tu wątpliwość co do tożsamości tych nazw pochodzi od chwiejnej pisowni Wir i od pobliskiego Wiorka, leżącego na prawym brzegu Warty. Te trzy miejscowości, w przypuszczeniu, że Wirki dalej kiej sięgają przeszłości, zwać się też mogły: *Wiorry*, *Wiorki*, *Wiorek*, lub dwie z nich Wyrami i Wyrkami; temi Wyrkami mniemałbym wieś Wiorek, znaną już w roku 1296 i pominiętą w rzeczonych Regestrach, jeżeli nią nie jest wykazane *Wiery minus*. O starożytności Wiorok dzisiejszych nie posiadam żadnych szczegółów,

domyślał się tylko, że dopiero w nowszych powstały czasach i że jako odłamek Wir nazwane zostały Wirkami, podczas gdy Wiorek zatracił swą nazwę pierwotną.

Na północnym wschodzie od Wir, nad strugą, która z prawego brzegu wpada do płynącego od Wysogotowa strumienia, rozciągają się holendry, zwane Laskiem i graniczące od północy z **Żabikowem**, leżącym przy ujściu téj strugi.

Pod Żabikowem znaleziono ząb Mamuta.

W r. 1283 należała ta wieś do Bartłomieja z Poznania, któremu Przemysław II dał w zamian cztery łany na Winiarach i 5 jatek w Poznaniu.

W r. 1311 zastawia Wojciech z Krośna kościołowi poznańskiemu Żabikowo, które po r. 1580 było jeszcze własnością biskupów poznańskich.

W nowszych czasach istniała tu szkoła rolnicza którą zniósł rząd pruski.

Na północ od Żabikowa oznacza Mapa Chrzanowskiego „*Opactwo*“, a Mapa powiatowa z r. 1834 „*Gajewski*“; wnioskuje ztąd, że ta posiadłość, niegdyś duchowna, przeszła w ręce jakiegoś Gajewskiego.

Między Żabikowem i Dębciem leży **Świerczewo**, własność niegdyś biskupów poznańskich, którą w roku 1580 trzymał Wawrzyniec Kierski.

Z Świerczewem graniczy od północy **Luboń**, leżąca przy ujściu płynącego od Wysogotowa strumienia.

Pod Lubonią znaleziono ząb i kości mamutowe. W r. 1316 pisał się Mikołaj z Luboni.

Roku 1427 należała ta wieś do Andrzeja i Jana z Brodnicy, którzy ją sprzedali Mikołajowi z Grabowa. Z rąk tegoż przeszła w posiadanie Mikołaja Strosberga

mieszczanina poznańskiego, którego dzieci odstąpili ją w r. 1453 miastu Poznaniowi.

Na północ od Luboni, naprzeciw Starołęki, stanął w nowszych czasach jeden z posiłkowych fortów poznańskich pasu zewnętrznego.

Lewe porzecze Warty powiatu poznańskiego, od Łęczycy, jest poprzecinaną lasami niziną, ciągnącą się łąkami pod sam Poznań.

Znaczniejszym tam lasem jest **Dębina**, w r. 1834 *Heinrichsau*, obecnie *Eichwald* lub *Louisenhain* zwana z niemiecka.

Wykopaliska z Dębiny znajdują się w Zbiorach Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

W Dębinie stoją domostwa podleśniczego i kawiarni z ogrodem, stanowiącej ostatnią w tę stronę metę przechadzek ludności poznańskiej.

Od Dębiny do Poznania wiedzie szeroki gościniec, przy którym stoją podobne osady z kawiarniami, jako to: *Park Wiktoryi*, *Villa Nova*, *Dom Szwajcarski*, *San-Domingo*, *Nowa Ameryka*, *Syberya*, *Erholung* (*Kolombia?*) i *Eldorado*.

WYKAZ MIEJSCOWOŚCI.

Babki 15.	Chłudowo 44.
Baranówko 67.	Chmielniki 99.
Baranowo 67.	Chojnica 42.
Barcinek 27.	Chomęcice 82.
Będlewo 98.	Chyby 67.
Biała Góra 4.	Ciemna Rzeka 76.
Biedrusko 43.	Czagi 97.
Bielawy 43.	Czapury 15.
Bnowo 32.	Czechorzewski młyn 42.
Bochenek 87.	Czekalski 3.
Bógdał 70.	Czerwona Niwa 43.
Bogdanka 48.	Czerwonak 35.
Bolechówko 30.	Dąbrowa pod Czerwoną Ni- wą 43.
Bolechowo 29.	Dąbrowa pod Dąbrówką 75.
Bonin 51.	Dąbrówka 75.
Borowy dom 35.	Dalekie 61.
Borowy młyn 4.	Dębiec 80.
Brzezie 97.	Dębina 104.
Bytkowo 65.	Dębno 87.
Ceradz Kościelny 70.	Dębogóra 28.
Cerekwica 64.	Demańczewo 98.
Chartowo 17.	Drogocin 44.
Cechol 28.	

- Drwęca 73.
Drybacz 36.
Dupice 12.
Dupiewiec 74.
Dupiewo 74.
Działy 75.
Edmundowo 72.
Edwardowo 68.
Fabianowo 81.
Franowo 17.
Gaj 80.
Garaszewo 16.
Garbus 56.
Garby 8.
Glinienko 41.
Glinki 86.
Glinno 42.
Głogi 87.
Główna 22.
Głównieńska osada 24.
Głównieńskie holendry 24.
Głuchów 82.
Głuszyna 12.
Gołęcin 53.
Goleńczewo 45.
Gołuski 82.
Górczyn 77.
Górka 100.
Górków młyn 21.
Górny młyn 21.
Gortatowo 6.
Gościńowo 16.
Goździchówko 97.
Grudzieniec 57.
Gruszczyń 5.
Grzymałów 6.
Gurowo 75.
Hamry 24.
Helenowo 68.
Jańcz 32.
Janikowo 25.
Janowo 44.
Jankowice 70.
Jarosławiec 101.
Jasień 8.
Jelonek 48.
Jeziorki 87.
Jeziorko 101.
Jeżyce 55.
Józefowo pod Bytkowem 65.
Józefowo pod Dębem 87.
Junikowo 77.
Karczemka 26.
Karczewko 44.
Karłowiec 29.
Karolewo 66.
Karolin 24.
Kawalerska karczma 10.
Kicin 35.
Kiekrskie jezioro małe 65.
Kiekrskie jezioro wielkie 58.
Kiekrz 65.
Kliny 34.
Knyszyn 44.

- Kobyle błoto 28.
Kobyle pole 4. 5.
Kobylnica 26.
Kobylniki 66.
Kobyłopolskie Huby 9.
Kokoszczyń 61.
Komandorya 3, 18.
Komorniki 82.
Konarzewko 83.
Konarzewo 83.
Kondorf 56.
Kopył 11.
Kotowo 82.
Koziegłowy 37.
Kraplewo 89.
Kruszewnia 8.
Krzesinki 10.
Krzesiny 11.
Krzyszczkowo 62.
Krzyżownicy 58.
Kubackie Holendry 51.
Kubalin 14.
Łabędź 97.
Łączny młyn 3.
Łagiewniki 47.
Lasek 103.
Laskowe 97.
Ławica 68.
Łęczycza 101.
Ligi stare 29.
Lipno 87.
Lipówka 97.
- Lipsko 51.
Lisówki 85.
Lody 44.
Łódź 98.
Łowęcin 6.
Luboń 103.
Lusówko 72.
Lusowo 68.
Lusowskie jezioro 69.
Łysa Góra 35.
Łysy młyn 41.
Malta 18.
Mały Bród 27.
Marcelino 68.
Marlewo 15.
Maruszka 34.
Maryanowo 66.
Maryopole 5.
Maskawa 11.
Miasteczko 21.
Michałowo pod Kobylem po-
lem 9.
Michałowo pod Krzyżowni-
kami 58.
Miękówko 34.
Miękowo 34.
Miło 28.
Minikowo 16.
Miroślawki 87.
Modła 60.
Modrze 93.
Mokicie 60.

- Morawsko 47.
Mrowino 64.
Mychowo 25.
Mychowski młyn 25.
Nadolnik 21.
Napachanie 66.
Naramowice 39.
Narymowickie holendry 40.
Nepomucenowo 45.
Niestachowski młyn 55.
Niwki 97.
Nowa Wieś pod Naramowicami 40.
Nowa Wieś pod Kobylem polem 4.
Nowowiejskie holendry 40.
Nowy Dwór 25.
Nowy młyn 4.
Obrąbice 32.
Obrzyca 20.
Okolewo 41.
Okop 48.
Olszak 4.
Ostra Górka 60.
Ottowo 72.
Owińska 30, 33.
Owińska struga 34.
Pagowo 68.
Palacz 77.
Pałędzie 75.
Pałęka 15.
Pamiątkowo 61.
Pawilon 28.
Pawłowice 46.
Piaski 72.
Piątkowo 52.
Piekary 88.
Piotrowo 11.
Plewiska 81.
Pobeg 37.
Podgaj 87.
Podłożynki 74.
Podłożyny 83.
Podolany 51.
Pokrzywnica 75.
Pokrzywno 17.
Polityka 72.
Potasze 29.
Promnice 29.
Przeciwięc 33.
Przeclawek 62.
Przepadek 57.
Przepaść 52.
Przeźmierowo 58.
Przybroda 61.
Przysługa 10.
Psarskie 48.
Pustołczyn 32.
Rabowice 8.
Radojewo 41.
Rakówki 29.
Rataje 20.
Rokitnica 63.
Rokitnicka karczma 64.

- Rosnówko 86.
Rosnowo 86.
Rosnowska karczma 86.
Rosnowskie holendry 86.
Roztworowo 62.
Rudki 4.
Rudnica 81.
Rumianek 60.
Sady 58.
Samica 84.
Sapowice 89.
Sierosław 73.
Skorzecin 28.
Skorzewko 76.
Skorzewo 76.
Skrzynki 83.
Słupia 88.
Smochowice 16.
Sobiesiernie 68.
Sobota 45.
Sołacz 53.
Spławie 10.
Srocko małe 97.
Stanisławów 21.
Starołęczka 15.
Starołęka 15.
Stary młyn 39.
Starzyny 66.
Stawisko 35.
Stawki 10.
Stęszewo 89.
Stryków 89.
Strykowskie jezioro 88.
Strykówko 92.
Strzeszyn 52.
Strzeszynko 48.
Strzeszyński młyn 53.
Suchy las 47.
Sulino 16.
Sułowo 8.
Swadzim 58.
Swarzędz 6.
Swarzędzkie jezioro 5, 24.
Święconka 85.
Świętojański młyn 3.
Świerczewo 103.
Sypniewo 11.
Sytkowo 57.
Szczepankowo 9.
Szeląg 38.
Szlagencin 29.
Taczały 12.
Tarnowo 59.
Tomice 84.
Tomicka osada 84.
Tomicki młyn 85.
Topole 3.
Topolny młyn 20.
Trzcielina 86.
Trzebawie 100.
Trzeciska 41.
Trzuskotowo 43.
Tuczyńskie holendry 29.
Twardowo 81.

Twardowskie holendry 93.	Wymokłe 97.
Umółtowo 40.	Wypalanki 86.
Urbanowo 55.	Wysogotowskie holendry 68.
Urbanowska karczma 51.	Wysokówka 9.
Waleryanów 87.	Żabików 103.
Więckowice 73.	Zakrętak 97.
Więckówko 73.	Zakrzewskie holendry 75.
Wielka wieś 89.	Zalasewo 9.
Wielki Bród 27.	Zalewo 61.
Wielkie 67.	Żalowy wiatrak 100.
Wierzbak rz. 48.	Zamczysko 92.
Wierzbak młyn 55.	Zamysłowo 93.
Wierzbica 79.	Zaparcin 97.
Wierzenica 26.	Żarnowiec 83.
Wierzonka 27.	Zawady 21.
Wilozak 39.	Zawianie 15.
Winiary 49.	Zdrójki 60.
Winiary nowe 51.	Żegrze 19.
Wiorek 14.	Zieleniec 5.
Wirki 102.	Złotkowo 47.
Wiry 102.	Złotniki 48.
Witowle 99.	Zmysłowo 64.
Wojkowo 12.	Zniczołowo 32.
Wrączyn 94.	Żydowo 62.

